

CUMHURİYET DÖNEMİ ZİRAATTE MAKİNELEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE ZİRAİ DONATIM KURUMUNUN (TZDK) YERİ VE ÖNEMİ (1943-1960)

Nadir YURTOĞLU*

Öz

Bu araştırmada, Cumhuriyet dönemi ziraatta makineleşme sürecine katkı sağlayan Türkiye Ziraî Donatım Kurumunun (TZDK) tesisi ve üretim faaliyetleri ile bunun ekonomiye olan katkısı ele alınmıştır. Konu, TZDK'nin kuruluşu ve görevleri (1944-1950); Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) döneminde TZDK'nin üretim faaliyetleri (1944-1950); Demokrat Parti (DP) döneminde TZDK'nin üretim çalışmaları (1950-1960) ile sınırlandırılmış ve bu başlıklar etrafında incelenmiştir. TZDK'nin üretim faaliyetleri ve bu faaliyetlerin ekonomiye olan katkıları ele alınırken sayısal veriler üzerinde değerlendirilmeler yapılmıştır. Araştırmanın konusu hakkında literatürde bulunan eksiklikler arşiv belgeleri, resmi yayınlardan, kanunlar ve tutanak dergileri, zabıt ceridesi, resmi gazete, istatistik verileri, ayın tarihi, dönemin süreli yayınlarından olan dergilerinin makaleleri ve kitaplar gibi birincil kaynakların kullanılması yoluyla tamamlanmıştır. Çalışmanın konusu incelenirken, dönemin Türkiye'sine dünyanın önde gelen ziraat ülkelerinin tarım alet ve makine transferini gerçekleştirmeleri göz önüne getirilerek gerekli değerlendirilmeler yapılmıştır. Çalışmada elde edilen sonuç şudur: 1943 yılında Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile kurulan TZDK, bir yıl sonra iktisadi devlet teşekkülü haline getirilmesiyle birlikte, binlerce makine ve tarım aletini ya dış ülkelerden ithalat yoluyla tedarik etmiş ya da Adapazarı Ziraat Aletleri Fabrikasında imal ederek ziraat sektörünün donanımlı hale gelmesini sağlamış ve bu suretle milli ekonomiye önemli katkılarda bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye Ziraî Donatım Kurumu, Ziraat Aletleri, Makine, Traktör.*

* Yrd, Doç, Dr., Kastamonu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği.

The Place and Importance of Turkish Agricultural Supply Department (Tzdk) in The Process of Agricultural Mechanization in the Republic Period of Turkey (1943-1960)

Abstract

This study deals with the establishment and production activities of Turkish Agricultural Supply Department (TZDK), which contributed to the process of agricultural mechanization in Turkey in the Republic period, and its contribution to economy. The subject is limited to and discussed under the titles of the foundation and functions of TZDK (1944-1950); the production activities of TZDK in the CHP period (1944-1950); and the production activities of TZDK in the Democrat Party (DP) period (1950-1960). Evaluations have been made based on numeric data in discussing the production activities of TZDK and the contribution of such activities to economy. The gap in the literature about the research subject has been filled through use of primary sources such as archive documents, official publications, laws, journals of official reports, proceedings of memorandum, official gazettes, statistical data, *Ayın Tarihi* journal(government's dating publication), articles from the magazines of the period, and books. Relevant evaluations have been made considering the transfer of agricultural tools and machines from the leading agricultural countries of the world to Turkey of the period under discussion. It has been found out that TZDK, which was established with the decree of the Turkish Council of Ministers in 1943, was turned into a public economic enterprise one year later and supplied thousands of machines or agricultural tools through either import from foreign countries or production at Adapazarı Agricultural Tools Factory, thereby rendering the agricultural sector well-equipped and making significant contributions to the national economy.

Keywords: *Turkish Agricultural Supply Department, Agricultural Tools, Machine, Tractor.*

Giriş

Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet Dönemine Ziraat ve Ziraatta Makineleşme Faaliyetleri

Ziraat genelde bir ülkenin, özelde ise Türkiye'nin önemli bir gelir kaynağını teşkil etmektedir. Bu yüzden ziraat tekniğini geliştirmek için karasaban yerine pulluk, pulluk yerine makine kullanmak suretiyle belirli bir işleme kıvamına getirilmiş toprağın verdiği hasılatı, harcanan emeğe uygun olarak, artırmak mümkündür.¹

¹Ömer Celâl Sarc, *Ziraat Sanayi Siyaseti*, Arkadaş Matbaası, İstanbul, 1934, s. 15, 25.

Cumhuriyet Dönemi Ziraatte Makineleşme Sürecinde Türkiye Zirai Donatım Kurumunun Yeri ve Önemi

Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükseliş yıllarında ileri düzeyde olan ziraat, tımar rejiminin bozulması ve yerine uygun bir arazi rejiminin getirilemeyişi yüzünden devletin son dönemlerinde epey geri durumda kalmıştır.² Bu dönemde ziraatta kullanılan üretim araçları ile yöntemlerinin basit ve ilkel seviyede bulunması, üretim rekoltesinde ve dönüm başına elde edilen üretim randımanında önemli kayıplara yol açtığından, çiftçilerin geçim ve yaşam standardı epey düşmüştür. Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle birlikte ülkede yapılan faaliyetlerde reayanın ve memleket ziraatının durumunu iyileştirmeye yönelik bazı zirai üretim, metot ve vasıta düzenlemelerine gidilmişse de bundan bir netice alınamamış, ziraatta ilkel araçlar kullanılmaya devam edilmiştir.³

Abdülmecid döneminde (1823-1861) hazırlanan 6 Haziran 1858 tarihli Arazi Kanunnamesi, Tanzimat döneminde düzenlenen ilk milli kanunlardan biri olarak toprak hukuku esaslarını bir araya getirmeye çalışmışsa da ihtiyacı gidermekten uzak kalmıştır. Bu Kanunnamenin gerek toprakları beş bölüme ayırması gerekse her bölüm için ayrı tasarruf ve çalışma şartları ortaya koyması ihtiyacı karşılamasına yetmemiştir. Ancak, kanunla getirilen tedbirler sayesinde mülk araziye dönüşüm eğilimi hızlanmıştır. Ayrıca, II. Abdülhamit döneminde (1842-1918), Duyunu Umumiye İdaresi'nin her eyalette bir ziraat okulu açma düşüncesi Halkalı Ziraat Okulu ile Selanik'te bir ziraat okulunun faaliyete geçirilmesini sağlamıştır. Bunun yanı sıra aynı İdare, tütün ve ipek gibi vergileri kendisine bırakılan ürünlerin istihsalinin artırılmasına ve

² Osmanlı Devletinde tarımın geri kalış nedenleri için bkz.: Tevfik Güran, “Osmanlı Tarım Ekonomisi 1840-1910”, **Türk İktisat Tarihi Yıllığı** Sayı: 1, Yıl: 1987, s. 225-258; Osmanlı devletinin yükseliş döneminde zirai durum hakkında geniş bilgi almak için ayrıca bkz.: Mustafa Akdağ, **Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi, 1453-1559**, Cilt: 2, 2. Basım, Tekin Yayınevi, Ankara, 1979, s. 198-207; Osmanlı Devleti bir ziraat ülkesi olmasına rağmen dış ülkelerden un ve buğday satın almıştır. Vedat Eldem, **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi**, TTK Yayınları, Ankara, 1994, s. 7.

³ Ziraatın gelişmesinde en başta teşkilatlanmaya ihtiyaç duyulduğundan 1856 yılında Ziraat Nezareti'nin kurulması ve yapılanması ile ilgili gelişmeler için bkz.: **Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış**, Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, Devlet Basımevi, İstanbul, 1938, s. 89-90; Tanzimat Döneminde zirai makineleşme alanında yapılan çalışmalar için bkz.: Reşat Aktan, “Zirai İstihsalde Makine Kullanılması Hâdisesinin Ekonomik Analizi”, Ankara Üniversitesi **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 1, Yıl: 1954, s. 33-35; Ahmet Tabakoğlu, **Türkiye İktisat Tarihi**, 9. Baskı, Dergâh Yayınları İstanbul, 2009, s. 251-252; Tanzimat döneminde ziraatın kalkınmasında devletin halka yaptığı yardımlar için bkz.: Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, Cilt: 6, 4. Basım, TTK Yayınları Ankara, 1988, s. 223.

bunların ihracatının geliştirilmesine özen göstererek ihracata yönelik ziraat mahsulleri üretimini teşvik etmiştir.⁴

Osmanlı Devleti'nin yıkılması ve İtilaf Devletleri'nin Anadolu'yu işgal etmesi ile başlayan Milli Mücadele hareketi düşmanın Anadolu'dan atılması ile neticelenmiştir. Ekonomik bağımsızlık elde edilmeden siyasi bağımsızlığın kazanılamayacağını düşünen Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Lozan görüşmelerine ara verildiği bir dönemde İzmir'de 17 Şubat 1923'te I. İktisat Kongresi'ni toplamıştır. Kongrenin açılış konuşmasında söz alan M. Kemal Paşa; *Fakat efendiler alalacele fütuhât yapanlar, sabanla fetih yapanlara bir netice terk-i mevki etmeye mahkûmdur. Bu bir hakikattir ki, tarihin her devrinde aynen vakidir. Mesela Fransızlar Kanada'da kılıç sallarken oraya İngiliz çiftçisi girmiştir. Bir müddet kılıçla saban yekdiğerleriyle mücadele etti. Ve nihayet saban galebe çalarak İngilizler Kanada'ya sahip oldu*" diyerek ziraatın en önemli aleti olan sabanın kılıca olan üstünlüğünü dile getirmiştir. İfadelerini sürdüren M. Kemal Paşa:

"Efendiler; kılıç kullanan kol yorulur, fakat saban kullanan kol her gün daha çok kuvvetlenir ve her gün toprağa daha çok sahip olur." sözleriyle de saban kullanan kolun kılıç kullanan kola göre daha güçlü olduğunu belirtmiştir.⁵ Kongrede alınan misak-ı iktisadi esaslarından çiftçi grubunun iktisadi esasları içerisinde yer alan *Ziraatta Makine Meselesi* 8 madde olarak düzenlenmiştir.⁶

Bu sıralarda, Mustafa Kemal Paşa'nın, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi sıfatıyla 8 Nisan 1923 tarihinde yayınladığı 9 umde (ilke) olarak bilinen beyannamenin beşinci ilkesinin E bendini ziraat alet ve makinelerine ayırması, zirai üretimde makine kullanılmasının önemini belirtmesi bakımından dikkat çekicidir. Bu maddede, *Memleketimiz*

⁴Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, Cilt: VIII, 3. Basım, TTK Yayınları, Ankara, 1988, s. 439-440, 447; Halil Cin, "Arazi", Türkiye Diyanet Vakfı **İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 3, İstanbul, 1991, s. 346; Mehmet Akif Aydın, "Arazi Kanunnamesi", Türkiye Diyanet Vakfı **İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 3, İstanbul, 1991, s. 346-347.

⁵Kazım Karabekir, **İktisat Esaslarımız**, Hatıra ve Zabıtlarıyla 1923 İzmir İktisat Kongresi, Yayına Hazırlayan, Orhan Hülagü, Ömer Hakan Özalp, Emre Yayınları, İstanbul, 2001, s. 108; Ayşe Afetinan, **İzmir İktisat Kongresi**, TTK Yayınları, 2. Basım, Ankara, 1989, s. 60; A. Gündüz Ökçün, **Türkiye İktisat Kongresi**, Haberler, Belgeler, Yorumlar, Ankara Üniversitesi S.B.F. Yayınları, 3. Basım, Ankara, 1981, s. 246-247; **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri 1906-1938**, Yayına Hazırlayanlar: Ali Sevim vd., Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s. 313.

⁶Afetinan, **a.g.e.** s. 31-32; Karabekir, **a.g.e.**, s. 54-56.

Cumhuriyet Dönemi Ziraatte Makineleşme Sürecinde Türkiye Zirai Donatım
Kurumunun Yeri ve Önemi

çiftçiliğine ziraat makineleri vâsi miktarda ithal olunacak ve çiftçilerimizin alât ve edevat-ı ziraiyeden kolaylıkla istifade etmeleri temin kılınacaktır ifadesiyle, çok sayıda tarım alet ve makinelerinin ithal edilerek çiftçinin hizmetine sunulacağı bildirilmiştir.⁷

Cumhuriyetin ilk yıllarında modern ziraatı teşvik için çeşitli tedbirler alınmıştır.⁸ Bu dönemde bir taraftan devlet, numune çiftlikleri ile tarım okul ve istasyonlarında yeni alet ve makineleri kullanarak çiftçiye örnek olmaya çalışırken, öbür taraftan bu makine ve aletleri satın almak isteyenlere kolaylıklar sağlamıştır. Ziraat Vekâleti aracılığıyla dış ülkelerden ithal edilen makineler, Ziraat Bankası kredileriyle çiftçiye intikal ettirilmiştir. Ayrıca, tarım alet ve makineleri ile yedek parçalarına gümrük muafiyeti getirilirken bu makinelerde kullanılan akaryakıt da, vergilerden muaf tutulmuştur.⁹ 1926 yılında çıkarılan 752 Sayılı Kanunun birinci maddesi uyarınca, traktör, motorlu pulluk, biçerdöver, kamyon ve kamyonet sahipleri harcayacakları akaryakıtın gümrük, tüketim ve inhisar vergilerinden muaf tutulmuştur.¹⁰

Ayrıca ülke sanayinin gelişmesi ve üretimin artırılması için 28 Mayıs 1927 tarihinde Atatürk'ün direktifleri doğrultusunda 45 maddelik 1055 Sayılı *Teşvik-i Sanayi Kanunu* çıkarılmıştır.¹¹ Aynı yıl içerisinde Ziraat Vekâletinin bütçesi 3 milyon 727 bin lira olarak tespit edilirken makine kullanan çiftçiye

⁷Hâkimiyet-i Milliye, 9 Nisan 1923, Sayı No: 785; Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, Cilt: 1, Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul, 1973, s. 153-154; Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam 1922-1938**, Cilt: 3, Remzi Kitabevi, 9. Basım, İstanbul, 1985, s. 87-88; Aktan, **a.g.m.** s. 36.

⁸Milli Mücadele yıllarında tarım ekonomisinin gelişmesine katkı sağlayacak makine getirilmesi ile ilgili çabalar için bkz. İhsan Güneş, **Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı 1920-1923**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, s. 375.

⁹ Aktan, "Zirai İstihsalde Makine Kullanılması Hâdisesinin Ekonomik Analizi", Ankara Üniversitesi **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 1, Yıl: 1954, s. 36-37; Doğan Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni**, Cilt: 1, 5. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1971, s. 469; Sefer Şener, **1923-1963 Dönemi Türkiye'de Tarım Politikaları ve Tarımsal Üretim**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2003, s. 15; Mehmet Kayıran, **Türk Tarımında Modernleşme Çabaları (1923-1950)**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1995, s. 34; Ziraat Bankası'nın faaliyetini tarım alanında yoğunlaştırma çabaları için bkz. **Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi ve Programı**, TBMM Matbaası, Ankara, 1931, s. 33; **Cumhuriyet Halk Partisi Programı**, Ulus Basımevi, Ankara, 1935, s. 17.

¹⁰TBMM, **Kanunlar Dergisi**, Dönem: 2, Cilt: 4, 22 Şubat 1926, s. 278; **Resmi Gazete**, Sayı No: 307, 25 Şubat 1926.

¹¹TBMM, **Kanunlar Dergisi**, Dönem: 2, Cilt: 5, 28.05.1927, s. 272-278; **Resmi Gazete**, Sayı No: 608, 15 Haziran 1927.

1926-1930 yılları arasında devlet tarafından 6 milyon 652 bin liralık tazminat ödemiştir. Tarım aletlerini kullanarak tamir ve bakımını yapabilecek personeli yetiştirmek için de ayrıca tarım ve makinist okulları açılmıştır.¹² Ancak, 1929 yılı sonbaharında dünya ekonomik krizinin baş göstermesi, tarım ürünlerinden pamuk fiyatını yarı yarıya, buğday arpa gibi ürünlerinin fiyatlarını da üçte bir oranında düşürmüş, buhranın zorluğu karşısında tedbir almak için bazı vergilerde indirimle gidilmiştir.¹³ 1929 Ekonomik Buhranı bir yandan tarımda makineleşmeyi olumsuz etkilerken, diğer yandan istenen endüstriyel gelişmeyi sağlayamamış ve beklenen özel sermaye birikimini gerçekleştirememiş Türkiye'nin ekonomik şartlarını daha da zorlaştırarak ilerleyen on yıllık süreçte tesirini gösterecek devletçilik uygulamalarının temelini oluşturmuştur.¹⁴

Atatürk 1930 yılındaki devletçilik uygulamalarında *Mutedil Devletçilik* terimini kullanmış, 1931 yılında Afet İnan'a dikte ettirdiği devletçilik anlayışında ise ferdî teşebbüsü temel almakla birlikte kısa sürede milleti refah ve memleketi bayındır hale getirmek için halkın menfaatlerinin gerektirdiği durumlarda bilhassa ekonomik alanda Devleti fiilen alakadar etme ifadelerine yer vermiştir. Bu ifade 1931 yılındaki Cumhuriyet Halk Partisi Programı'na konmuştur.¹⁵ 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'ndan sonra II. Dünya Savaşı'nın baş göstermesi (1939-1945) ziraî makineleşme yönünde yapılan çabaları ikinci kez sekteye uğratmıştır.¹⁶

¹² Avcıoğlu, a.g.e., s. 313.

¹³ TBMM, **Zabıt Ceridesi**, Dönem: 4, Toplantı: 1, Cilt: 4, 1. Birleşim, 01.11.1931, s. 3; İlhan Tekeli, Selim İlkin, **1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları**, ODTÜ Yayınları, Ankara, 1977, s. 78.

¹⁴ Korkut Boratav, "Büyük Dünya Bunalımı İçinde Türkiye'nin Sanayileşme ve Gelişme Sorunları", **Tarihsel Gelişimi İçinde Türkiye Sanayi**, Makine Mühendisleri Odası Yayınları, Ankara, 1977, s. 9-11; Nadir Yurtoğlu, "Kalkınmanın Önemli Bir Unsuru, Kuruluşundan 50. Yılına Türkiye'de Çimento Sanayi (1910-1960)", **Atatürk Kültür, Dil ve Tarih ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 31, Sayı: 92, Yıl: 2015, s. 120.

¹⁵ Ayşe Afetinan, **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı 1933**, TTK Yayınları, Ankara, 1972, s. 23;

İktisat Vekâleti, **Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Sanayi Planı 1936**, 2. Basım, TTK Yayınları, Ankara, 1989, s. VII-VIII; Yurtoğlu, a.g.m., s. 120-121.

¹⁶ Reşat Aktan, **Türkiye İktisadi**, Cilt: 1, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1968, s. 132-133.

1. TZDK'nin Kuruluşu ve Görevleri

Ziraat ülkesi olan Türkiye’de ziraat aletleri sanayinin kurulması yolunda yapılan çalışmalarda değişik müesseseler teşkil edilerek faaliyet göstermiştir. Herhangi bir deneyime sahip olmayan bu teşekküllerin çiftçiye daha çok tüccar anlayışıyla yaklaşp onları yanlış yönlendirmeleri ziraat kesimi üzerinde menfi tesirler uyandırmıştır. Bu teşekküllerin çeşitli makine, sun’i gübre ve mücadele ilaçlarını ziraat çevrelerini incelemeden rastgele piyasaya sürmeleri ile bunlardan gerekli randımanın alınamaması, çiftçi üzerinde olumsuz tesir uyandırmıştır. Devlet tarafından ziraî alet ve makinelerin çiftçiler tarafından bilinçli bir şekilde kullanılmasını temin edecek yeni bir müessesenin tesisine ihtiyaç vardı.¹⁷Bu gelişmeler ışığında Milli Korunma Kanunu kapsamında 28 Ocak 1943 tarih ve 2/19373 Sayılı *Türkiye Zirai Donatım Kurumunun Teşkiline Dair Kararname* ile 10 milyon lira sermayeli Türkiye Zirai Donatım Kurumukurularak16 Mart 1943 tarihli Koordinasyon Kararı ile çalışmaya başlamıştır.¹⁸

Başbakan Şükrü Saraçoğlu’nun, 17 Mart 1943 tarihinde TBMM’de açıkladığı II. Hükümet Programına göre, çiftçilerin her çeşit sorunlarını halletmek için tesis edilen Zirai Donatım Kurumu, tohum, ilaç, gübre, alet ve edevat gibi bütün ihtiyaçları köylüye temin edecektir. Saraçoğlu ayrıca, Koordinasyon emrindeki 4,5 milyon liralık bir ödeneği bu kuruma verdikleri gibi 5,5 milyon liralık bir ilave ödeneği de aynı kuruma tahsis ettiklerini bildirmiştir.¹⁹

¹⁷Umran Emin Çölaşan, “Zirai Donatım Kurumu”, **İktisadi Yürüyüş**, Cilt: 5, Sayı: 119, Yıl: 5, 3 Birinci Kanun 1944, s. 9; Bu dönemin başlıca sorunları tarım aletleri tamir atölyeleri tesis etmek, tarım aletleri fabrikası kurmak, seyyar tamir atölyeleri meydana getirmek ve dış ülkelerden tarım aletleri ithal etmektir. VecdetErkun, “Türkiye’de Tarım Aletleri ve Tamir Meseleleri”, **İktisadi Yürüyüş**, Cilt: 7, Sayı: 164, Yıl: 7, 21 Ekim 1946, s. 8.

¹⁸BCA, Fon No: 30 18 1 2-Kutu No: 101-Dosya No: 6-Sıra No: 19; Mehmet Kayıran, **Türk Tarımında Modernleşme Çabaları (1923-1950)**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1995, s. 204; Milli Korunma Kanununun sermayesi ile çalışan üç kurumdan biri de Zirai Donatım Kurumudur. BCA, Fon No: 30 10 0 0-Kutu No: 184-Dosya No: 268-Sıra No: 17; Aslan Tufan Yazman, “Türkiye Zirai Donatım Kurumu”, **İktisadi Yürüyüş**, Cilt: 6, Sayı: 135, Yıl: 6, 7 Ağustos 1945, s. 12; İlhan Tekeli-Selim İlkin, “Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları”, **Türkiye’de Tarımsal Yapılar (1923-2000)**, Yurt Yayınları, Ankara, 1988, s. 88.

¹⁹TBMM, **Zabit Ceridesi**, Dönem: 7, Toplantı: : F, Cilt: 1, 3. Birleşim, 17.03.1943, s. 25; İsmail Arar, **Hükümet Programları, 1920-1965**, Burçak Yayınevi, İstanbul, 1968, s. 157; TZDK’nin teşkilat kadrosunun tasdikine ait K/433 Sayılı Kararın 2. maddesindeki sürenin iki

Türkiye tarımının teknik üretim vasıtalarına olan ihtiyacını karşılamak ve 3460 Sayılı *Sermayesinin Tamamı Devlet Tarafından Verilmek Suretiyle Kurulan İktisadi Teşekküllerin Teşkilatı ile İdare ve Murakabeleri Hakkındaki Kanun* hükümlerine tabi ve Ziraat Vekâletine bağlı bulunmak ve hükmî şahsiyeti hâiz olmak üzere 26 Haziran 1944 tarih ve 4604 Sayılı Kanunla Türkiye Zirai Donatım Kurumu (TZDK) tesis edilmiştir.²⁰

4604 Sayılı Kanunla sermayesi 50 milyon lira olarak tespit edilen ve yönetim merkezi Ankara’da bulunan bir iktisadi devlet teşekkülü haline getirilmiş TZDK’ye yurt içi ve yurt dışında ihtiyaç ölçüsünde şubeler açarak temsilciler bulundurabilme salahiyeti verilmiştir. TZDK’nin başlıca görevleri şunlardır.²¹

a) Tarımda kullanılan her türlü alet, makine, vasıta, malzeme, ilaç ve ilaç maddeleri ile kimyevî gübreleri üretmek; bunlarla birlikte tohumluk, damızlık

ay daha uzatılması hakkındaki 22 Mayıs 1943 ve 2/ 19947 Sayılı Karar için bkz.: **BCA**, Fon No: 30 18 1 2-Kutu No: 101-Dosya No: 35-Sına No: 13.

²⁰ TZDK’nin tesisi hakkındaki kanun tasarısını gösteren 20 Ocak 1944 tarih ve 3/296 Sayılı Karar için bkz.: **BCA**, Fon No: 30 18 1 2-Kutu No: 104-Dosya No: 8-Sına No: 1; TZDK’nin Genel Müdürlüğüne Hakkı Nuri Melen’in 600 lira maaşla tayinini gösteren 21 Temmuz 1944 tarih ve 3/1259 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı için bkz.: **BCA**, Fon No: 30 18 1 2-Kutu No: 106-Dosya No: 53-Sıra No: 3; Merkezi Ankara olmak üzere TZDK Memurları İstihlak Kooperatifinin kurulması hakkındaki 21 Haziran 1945 tarih ve 3/2724 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı için bkz.: **BCA**, Fon No: 30 18 1 2-Kutu No: 108-Dosya No: 37-Sıra No: 17.

²¹ TBMM, **Kanunlar Dergisi**, Dönem: 7, Cilt: 26, 26 Haziran 1944, s. 653; **Resmî Gazete**, Sayı No: 5745, 1 Temmuz 1944; Selim Cavid Yazman, “Türkiye Zirai Donatım Kurumu”, **İktisadi Yürüyüş**, Cilt: 7, Sayı: 80, Yıl: 4, 16 Ekim 1943, s. 1; Hazım Atıf Kuyucak, “Zirai Donatım Kurumu”, **İktisadi Yürüyüş**, Cilt: 5, Sayı: 111, Yıl: 5, 1 Ağustos 1944, s. 4; Selim Cavid Yazman, “Zirai Donatım Kurumu”, **İktisadi Yürüyüş**, Cilt: 5, Sayı: 109, Yıl: 5, 3 Temmuz 1944, s. 1; Çölaşan, **a.g.m.**, s. 9; “Karasabandan Makineleşmeye Doğru”, **Türkiye Ziraat Gazetesi**, Sayı: 305, Yıl: 7, 231. Kanun 1944, s. 2; “Türkiye Zirai Donatım Kurumu Kanunu”, **Türkiye Ziraat Gazetesi**, Sayı: 289, Yıl: 7, 31 Temmuz 1944, s. 4; “Değerli Ziraat Vekilimizin Beyanatı”, **Köye Doğru**, Cilt: 4, Sayı: 87, Yıl: 15 Şubat 1944, s. 8; Aslan Tufan Yazman, “Türkiye Zirai Donatım Kurumu”, **İktisadi Yürüyüş**, Cilt: 6, Sayı: 135, Yıl: 6, 7 Ağustos 1945, s. 12; Öncel Zincirli, **Türkiye’de Tarım Teşkilatının Tarihçesi**, Ankara, 1994, s. 20-21; TC Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, **50 Yılda Türk Sanayii**, Mars Matbaası, Ankara, 1973, s. 33; Nadir Yurtoğlu, **Demokrat Parti Dönemi Tarım Politikaları ve Siyasi Sosyal Ekonomik Hayata Tesirleri (1950-1960)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2017, s. 316; Mehmet Kayıran, **Türk Tarımında Modernleşme Çabaları (1923-1950)**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1995, s. 204.

3460 Sayılı Kanunun ayrıntıları için bkz.: TBMM, **Kanunlar Dergisi**, Dönem: 5, Cilt: 18, 17 Haziran 1938, s. 879-888; **Resmî Gazete**, Sayı No: 3950, 4 Temmuz 1938.

Cumhuriyet Dönemi Ziraatte Makineleşme Sürecinde Türkiye Zirai Donatım
Kurumunun Yeri ve Önemi

iş ve gelir hayvanlarını iç ve dış piyasalardan temin ederek peşin veya taksitle satmak,

b) Bu işler için gerekli her tür tarım, sanayi ve ticari müesseseleri kurmak ve işletmek veya bu gibi işlerle uğraşan kurumlarla iş veya sermaye ortaklığı yapmak,

c) Tamirhaneler açmak,

d) Üretimden artakalan maddeleri gerektiğinde işleyerek satmak.

Özetle, TZDK ziraat üreticisini modern ve kullanışlı üretim vasıtaları ile donatma amacı güttüğü söylenebilir.²²

TZDK, teşkil edilirken II. Dünya Savaşı yıllarında çıkarılan 3780 Sayılı *Milli Korunma Kanunu*'nun 42. maddesine dayandırılmıştır. Bu maddeye göre Hükümet her türlü ziraî alet, makine ve vasıtaları ile ziraî ilaçları ve tohumları lüzumuna göre parasız, ödünç veya bir kira karşılığı olarak ihtiyacı bulunanlara verebileceği gibi çiftçiye güçlendirmek için gerektiğinde bunu ödünç para şeklinde de verebilir.²³

Devletin iktisâdî işlerde hızla ve icap ettiği şekilde faaliyet gösterebilmesi amacıyla Milli Korunma Kanunu'na hükümete hükmü şahsiyeti haiz ve özel hukuk hükümlerine göre idare edilecek müesseseler teşkil etmesi yetkisi de verilmiştir. TZDK, çiftçiye bir taraftan ucuz ve kaliteli tarım alet ve makinaları temin edilmesini sağlarken öbür taraftan bunların finansmanını karşılama yoluna gitmiştir.²⁴

Kurum, 1945 yılı itibarıyla 10'u Yüksek Ziraat Enstitüsü, 10'u da Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu'nda olmak üzere 20 öğrencinin eğitimini sağlamak için harekete geçmiştir. Bu öğrenciler arasında yetenekli bulunanlar ABD ve Avrupa'ya gönderilerek eğitimlerini daha da güçlendirmeleri hedeflenmiştir.²⁵

²² Çölaşan, **a.g.m.**, s. 9; Tarım Bakanlığı Teşkilat Proje Grubu, **Tarım Hizmetleri ve Teşkilatının Yeniden Düzenlenmesi Hakkında Rapor**, Ankara, 1964, s. 48.

²³ TBMM, **Kanunlar Dergisi**, Dönem: 6, Cilt: 21, 18 Ocak 1940, s. 171; **Resmî Gazete**, Sayı No: 4417, 26 Ocak 1940; Reşat Aktan, "Zirai İstihsalde Makine Kullanılması Hâdisesinin Ekonomik Analizi", Ankara Üniversitesi **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 1, Yıl: 1954, s. 42.

²⁴ Hazım Atıf Kuyucak, "Zirai Donatım Kurumu", **İktisadi Yürüyüş**, Cilt: 5, Sayı: 111, Yıl: 5, 1 Ağustos 1944, s. 4.

²⁵ Yazman, **a.g.m.**, s. 12-13; Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Ortaklığı ile TZDK'nin bazı memurluklarının ihtisas mevkii olarak tespiti Bakanlar Kurulunun 16 Mart 1945 tarih ve 3/2282 Sayılı Kararı ile imza altına alınmıştır. **BCA**, Fon No: 30 18 1 2-Kutu No: 107-Dosya No: 104-Sıra No: 15.

TZDK, kuruluşundan sonra 1945 yılı içerisinde yaptığı sekiz aylık bir çalışma ile merkez teşkilatına ait görev ve yetki yönetmeliğini hazırlamıştır. Bu yönetmeliğe göre, Türkiye, Ankara, İstanbul, İzmir, Afyon, İçel, Sivas, Samsun, Trabzon, Erzurum ve Diyarbakır olmak üzere 10 yönetim bölgesine ayrılmıştır. Bu bölgeler 32 şubeye ayrılırken, bölge ve şube müdürlüklerine bağlı olarak ta 44 depo baş memurluğu ihdas edilmiştir. Bu teşkilatlanma dışında kalan bütün ilçelerde geçici olarak satış memurlukları ile tüccarlardan seçilen temsilcilikler teşkil edilmiştir. Ülkenin 86 yerinde temsil edilen kurumun temsilci oluşturabilme sürecinin sona ermesi veya 500 yerde ajans meydana getirebilmesiyle, yapılanmasını tümüyle tamamlanması hedeflenmiştir. TZDK'nin temsilciliğinin alınmasında tüccar olmak, ticarethanesi bulunmak ve kurumun işleri üzerinde çalışmak şartı yer almıştır.²⁶

2.Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Döneminde TZDK'nin Üretim Faaliyetleri (1943-1950)

TZDK, kuruluşunu ve teşkilatlanmasını tamamladıktan sonra üretim faaliyetlerine hızla iştirak etmiştir. Cumhurbaşkanı İnönü'nün ifadesiyle daha ilk yılında kurum çiftçilere, 167 bin parça ve 8 bin tona yakın malzeme dağıtmıştır.²⁷

TZDK, ülkede tamir atölyelerinin yokluğu nedeniyle bozulan ve tamir edilemeyen milli servet niteliği taşıyan milyonlarca lira tutarındaki tarım aletlerinin açık havada yağmur ve kar altında heba olmasını istemediğinden makinelerin uzun süre dayanmalarını sağlayacak bir çalışmaya girerek Adana'da büyük bir tamir atölyesi inşasına başlamıştır.²⁸ Yılda 5 yüz adet traktör ile 5 bin adet ziraat makinelerini tamir ve revizyona tabi tutabilecek kapasitede 3,5 milyon lira sermaye ile tesis edilecek bu fabrika, kurumun diğer müesseselerine gerekli demir, çelik ve makine ihtiyaçlarını da hazırlayarak Çukurova'yı ziraat aletleri bakımından zengin kılacağı düşünülmüştür. Ayrıca, Ankara'da 650 bin lira harcanarak makine, vasıta, malzeme, ilaç ve gübrelerin

²⁶Yazman, **a.g.m.**, s. 13, 16.

²⁷TBMM, **Zabıt Ceridesi**, Dönem: 7, Toplantı: 2, Cilt: 14, 1. Birleşim, 01.11.1944, s. 3; Nadir Yurtoğlu, **Demokrat Parti Dönemi Tarım Politikaları ve Siyasi Sosyal Ekonomik Hayata Tesirleri (1950-1960)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2017, s. 23.

²⁸VecdetErkun, "Türkiye'de Tarım Aletlerinin Tamiri İçin", **İktisadi Yürüyüş**, Cilt: 7, Sayı: 165, Yıl: 7, 4 Kasım 1946, s. 12.

Cumhuriyet Dönemi Ziraatte Makineleşme Sürecinde Türkiye Ziraî Donatım
Kurumunun Yeri ve Önemi

en iyi şekilde korunmasını sağlamak amacıyla büyük bir depo yapılmış, Kayseri ve Manisa’da birer Konya’da ise iki deponun inşası sürdürülmüştür. Bunların dışında Adapazarı Fabrikasında imal edilen üç adet portatif standart tipi ahşap depolar da imal edilmeye başlanmıştır.1945 yılının Temmuz ayı itibarıyla bir yılını tamamlayan kurumun üretim faaliyetlerinde 20 binden fazla pulluk ile 5 yüz tohum makinesi çiftçilere dağıtılmıştır. Ayrıca, İzmir ve Manisa bağcılarının ilaç ihtiyaçlarını karşılamak için 100 bin torba kükürt, 2 bin ton göztaşı ve bir miktar bağ macunu tedarik eden TZDK, ülkenin diğer bölgelerindeki çiftçilerin göztaşı ve kükürt ihtiyacını da gidermiştir. Kurum, ABD ve Orta Avrupa’dan ithaline imkân bulduğu traktör, biçerdöver, kültivatör ve pullukları da ziraî kombinalara vermiştir.²⁹ Bunların dışında ilaç, sun’i gübre, tohum makineleri, nal, mih, araba, küçük alet ve makineleri de çiftçiye satarken, satılan malların tutarı bir yılda 12 milyon liraya ulaşmıştır. Kurum ayrıca, ABD, İngiltere, İsviçre ve Kanada’ya pulluk, traktör, biçerdöver ve ilaç makineleri siparişi de vermiştir.³⁰ Fiyatları 1.700 ile 2.200 dolar arasında değişen ve 40-55 beygir gücündeki lastik tekerlekli Kanada patentli traktörler, dönemin Türkiye şartları için oldukça elverişli olarak kabul edilmiştir.³¹

TZDK, Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu’nun elinde bulunan, orman çiftliğindeki ziraat aletleri fabrikasını satın almıştır. Pulluk ve diğer küçük tarım aletleri imal eden bu fabrikanın ülkenin ihtiyacı olan her türlü tarım aletlerini üretecek bir duruma getirilmesi için genişletilmesine karar verilmiştir.³² Kurumun yeni fabrikayı genişletme çalışmaları 1948 yılında uygulanmaya başlanan tarımsal makineleşme programında önemli bir rol oynamıştır.³³

1949 yılına gelindiğinde TZDK’nin, Adana, Afyon, Amasya, Ankara, Diyarbakır, Konya, Kayseri, İzmir, İstanbul, Eskişehir, Manisa, illerinde birer depo müdürlükleri, 41 il ve ilçede satış müdürlüğü, 59 il ve ilçede ise satış

²⁹Yazman, **a.g.m.** s. 13, 16; Ziya Tataç, “Olaylara Bakış, Tarım Ekonomisi”, **Türk Ekonomisi**, Sayı: 26, Yıl: 3, Ağustos 1945, s. 57.

³⁰Tataç, **a.g.m.**, s. 57; Yazman, **a.g.m.**, s. 16; TZDK’nin 1947 ve 1948 yılı satış rakamları için bkz.: “Tarım Pavyonu”, **İktisadi Yürüyüş**, Cilt: 9, Sayı: 207, Yıl: 9, 18 Eylül 1948, s. 55.

³¹**Çiftçi**, Cilt: 3, Sayı: 29, Yıl: 3, Şubat 1948, s. 153.

³²Tataç, “Olaylara Bakış, Ziraat Ekonomisi”, **Türk Ekonomisi**, Sayı: 32, Yıl: 4, Şubat 1946, s. 59.

³³Yahya S. Tezel, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi, 1923-1950**, Yurt Yayınevi, Ankara, 1982, s. 375.

temsilciliği bulunmak üzere toplamda 111 kuruluşu vardır. Teşkilatı olmayan yerlerde satışlarını tarım müdürlükleri veya Ziraat Bankası şube ve ajansları aracılığıyla yapan kurum ayrıca, İngiltere'nin Fordson-Majör, Kanada ve ABD'nin Massey-Harris ve ABD'nin Hallet ve Johnson motopomp ve su tesisatı firmalarının Türkiye temsilciliğini yapmıştır.³⁴

TZDK bölgelerde üreticiye yardımcı olmak ve onun ayağına hizmet götürmek amacıyla sipariş ettiği 14 seyyar tamir arabasını ülkeye getirmiştir. 1949 yılında 6.500 ton kimyevî gübre ve üzüm kurutmasında kullanılan 500 ton potasa ithal edilirken 12.776 ton kükürt, göztaşı ve çeşitli mücadele ilacı dağıtılmıştır. Aynı yıl, Marshall Yardımı'ndan faydalanılarak getirilen tarım aletleri için açılmış kredi miktarı 3,5 milyon liraya ulaşmıştır.³⁵ Kurum, 1949 yılında maddi değeri 22 milyon 971 bin lirayı bulan çiftçiye dağıttığı ziraat malzemesini 1950'de 34 milyon 368 bin liraya, 1951'de de 44 milyon 139 bin liraya çıkarmıştır.³⁶

TZDK, geçim sıkıntısı omuzlarına yüklenmiş köylünün yükünü hafifletmek için teşkil edilmiş bir kurum olarak onun motorlu araca olan ihtiyacını karşıladıktan sonra teknik yardımına koşmasını da bilmiştir. Ayrıca, sulama işlerinde, haşarat veya hastalık mücadelesinde çiftçiyle işbirliğine giderek daima onun yanında yer almıştır.³⁷ 1950 yılı itibariyle 12 depo müdürlüğü, 40 satış müdürlüğü ve 69 temsilciliğiyle ülkede hizmet ağını daha da genişleten TZDK, bir taraftan yerli tarım sanayiinin temellerini atarken, öbür taraftan kredi temin edip yabancı ülkelere ihtiyaç duyulan tarım

³⁴ **Türk Ekonomisi**, Sayı: 73, Yıl: 7, Temmuz 1949, s. 162; "Marshall Planından Sağlanacak Faydalar", **İktisadi Yürüyüş**, Cilt: 10, Sayı: 32, (1949 Fuar Özel Sayısı), Yıl: 10, 20 Eylül 1949, s. 8; "Müstahsilin Yardımcısı Zirai Donatım Kurumu", **İktisadi Yürüyüş**, Cilt: 10, Sayı: 233, Yıl: 10, 25 Eylül 1949, s. 17.

³⁵ "Müstahsilin Yardımcısı Zirai Donatım Kurumu", **İktisadi Yürüyüş**, Cilt: 10, Sayı: 233, Yıl: 10, 25 Eylül 1949, s. 17, 21; Kuraklık sebebiyle TZDK'ye borçlarını ödeyemeyen Afyon bölgesi çiftçilerinin 1949 yılına ait borçlarının bir yıl süreyle ertelenmesi hakkında 5 Aralık 1949 tarih ve 3/10247 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı için bkz.: **BCA**, Fon No: 30 18 1 2-Kutu No: 121-Dosya No: 87-Sıra No: 8; Ayrıca dolu afeti sebebiyle TZDK'ye borcunu ödeyemeyen ilişik cetveldeki Anadolu köylerinin 1949 yılına ait borçlarının bir yıl süreyle ertelenmesi hakkındaki 5 Aralık 1949 tarih ve 3/10246 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı için bkz.: **BCA**, Fon No: 30 18 1 2-Kutu No: 121-Dosya No: 87-Sıra No: 7.

³⁶ Zekai Komsuoğlu, "Makineleşen Ziraatımız", **Köy Postası**, Sayı: 99, Yıl: Ekim 1952, s. 10-11.

³⁷ Yeşilkurt haşeresi mücadelesinde kullanılmak üzere TZDK tarafından dış ülkelere getirilecek olan 400 ton DDT'nin vergiden muaf tutulması hakkındaki 9.8.1950 tarih ve 3/11698 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı için bkz.: **BCA**, Fon No: 30 18 1 2-Kutu No: 123-Dosya No: 65-Sıra No: 17.

Cumhuriyet Dönemi Ziraatte Makineleşme Sürecinde Türkiye Ziraî Donatım
Kurumunun Yeri ve Önemi

makinelerini getirerek uygun şartlarda çiftçiye dağıtmayı bilmiştir. TZDK'nin 1949-1950 yılı üretim faaliyetleri şöyledir:³⁸

1. 1949 yılı sonuna kadar ülkeye 871 adet Massey-Harris, 1.065 adet Fordson marka traktör getirip çiftçiye intikal ettirmiştir.

2. 1950 yılı itibarıyla dağıtılan Massey-Harris biçerdöver sayısı 80'dir.

3. Marshall Kredisi ile 1950 yılı Eylül ayına kadar 2.502 traktör, 458 biçerdöver, 1.806 diskharrow, 480 kültivatör, 2.384 soklu pulluk, 1.352 mibzer, 789 trailer, 930 disk pulluğu, 514 vanvey ve 300 çapa makinesi ithal edilerek çiftçiye teslim edilmiştir.

4. Bu süre zarfında kurum, eliyle çiftçiye dağıtılan kimyevî gübre miktarı 22,186.020 kg, tarlaya sokulan pulluk sayısı 87.857'dir.

5. 1949 yılı sonuna kadar 2.017.281 kg mücadele ilacı, 9.857.325 kg kükürt, 1.674.358 kg göztaşı dağıtılmıştır.³⁹

6. Kurum, 1949 yılı sonuna kadar 69.646.813 liralık ziraî alet ve malzemeleri dağıtırken, 1950 yılı Haziran ayı sonundaki satış miktarını 14 milyon 150 bin liraya çıkarmıştır.

7. TZDK, sattığı malların uzun ömürlü olmasını sağlamak ve çiftçilerin ayağına kadar giderek bakım ve tamir görevini yerine getirebilmek için ülkenin 6 yerinde birinci, ikinci ve üçüncü sınıf tamirhaneler açmış, 18 adet seyyar bakım ve tamir arabası ile ülkeyi sürekli dolaşarak tarım makinelerinin bakım ve onarımlarını gerçekleştirmiştir. 1950 yılının Haziran ayı sonuna kadar 69.808 km yol kat edilmesi ve 1.141 köye ulaşılmasıyla birlikte 1.508 traktör, 103 biçerdöver bakım ve tamir görmüştür.

TC Ziraat Bankası, diğer ziraî borçlu cârî hesabı olarak TZDK'ye 1946 yılında, 10.480.519 lira, 1947 yılında 5.969.831 lira, 1948 yılında 3.769.339, 1950 yılında ise 821.030 lira aktarmıştır.⁴⁰

TZDK'nin önemli birimlerinden biri de Adapazarı Ziraat Aletleri Fabrikası'dır. I. Dünya Savaşı yıllarında İsmail Hakkı Paşa tarafından araba

³⁸“Ziraî Donatım Kurumu”, **İktisadi Yürüyüş**, Sayı: 1950 İzmir Enternasyonal Fuarı Özel Sayısı, s. 29.

³⁹1950 yılı bütçe görüşmelerinde TZDK'nin Keçiörlü Kükürtlerinin maliyetinin yüksek ve kalitesinin düşük olmasını gerekçe göstererek 1949 yılı içerisinde binlerce ton kükürt ithal etmesinin döviz israfına yol açtığı ve stokta bırakılan Keçiörlü kükürtlerinin evsafını yitirdiği hakkındaki Ahmet Veziroğlu'nun Meclis kürsüsünden ifadeleri için bkz.: TBMM, **Tutanak Dergisi**, Dönem: 8, Toplantı: 4, Cilt: 24, 56. Birleşim, 25.02.1950, s. 1258-1259.

⁴⁰İGM, **İstatistik Yıllığı 1951**, Yayın No: 332, Ankara, 1951, s. 353; İGM, **İstatistik Yıllığı 1952**, Yayın No: 342, Ankara, 1952, s. 364.

yapmak amacıyla kurulan Adapazarı Fabrikasına bazı yüksek dereceli subaylar ortak olmuştur. Fabrika sonradan birçok kez el değiştirerek Adapazarı Türk Ticaret Bankasına intikal etmiştir. Yönetim zafiyeti bulunan fabrikanın bir yandan her işi yapmaya kalkışması, öbür yandan aldığı siparişleri yerine getirememesi, tesisin zamanla zarar ederek sermayesini tüketmesine ve iflasına yol açmıştır. Etibank, Ziraat Bankası ve Türk Ticaret Bankasının iştirakiyle 700 bin lira sermayeli Demir ve Tahta Fabrikaları TAŞ kurulmuştur. 15 Ocak 1939 tarihinde fabrikanın bu şirkete devredilip kalkınmasına yardım edilmişse de yine işletmenin iyi yönetilememesinden kaynaklanan sorun sebebiyle zarar ederek sermayesinin yitirilmesine neden olmuştur. Dahası, 20 Haziran 1943 tarihinde meydana gelen bir deprem sebebiyle fabrika tamamen yanmıştır.⁴¹ Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün direktifleriyle ziraat aletleri yapmak üzere II. Saraçoğlu Hükümetinin 9 Mart 1943 tarihinden 7 Ağustos 1946 tarihine kadar Ziraat Vekilliği yapan Şevket Raşit Hatipoğlu tarafından satın alınan bu fabrika, 4604 Sayılı Kanun gereğince Zirai Donatım Kurumuna tahsis edilerek Ziraat Aletleri ve Makineleri Fabrikası adını almıştır.⁴²

TZDK yetkileri, Adapazarı'nda yeni kurulmaya başlanan bu Ziraat Aletleri ve Makineleri Fabrikasında, ilk etapta Kocaeli ve Ege çevresinde kullanılmakta olan Grek tipi pulluklar, tınaz makine ve arabaları, orak makineleri ve tırmıklar imal etmeyi planlamıştır. Dönemin Ziraat Vekili Şevket Raşit Hatipoğlu tarafından bizzat fabrika yöneticilerine, imal edilecek bu alet ve makinelerin sağlam ve kaliteli olarak üretilmesi yolunda talimat verilmiştir.⁴³

2 milyon lira sermaye ile teşkil edilen Adapazarı Ziraat Aletleri ve Makineleri Fabrikası'nın inşa çalışmalarında montaj atölyesi yeni tesis edilirken dökümhanesi tamamlanmak üzeredir. 1945 yılı içerisinde yapılan deneme üretimi çalışmalarında iyi sonuçlar alınması fabrikanın pulluk imalatına geçilmesini sağlamıştır. Dahası, Bursa Katalay tipi arabaların seri

⁴¹“Adapazarı Ziraat Aletleri ve Makineleri Fabrikası”, **İktisadi Yürüyüş**, Cilt: 5, Sayı: 114, Yıl: 5, 16 Eylül 1944, s. 12; TC Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, **50 Yılda Türk Sanayii**, Mars Matbaası, Ankara, 1973, s. 33.

⁴²TBMM, **Kanunlar Dergisi**, Dönem: 7, Cilt: 26, 26 Haziran 1944, s. 653; **Resmî Gazete**, Sayı No: 5745, 1 Temmuz 1944.

⁴³“Adapazarı Ziraat Aletleri ve Makineleri Fabrikası”, **İktisadi Yürüyüş**, Cilt: 5, Sayı: 114, Yıl: 5, 16 Eylül 1944, s. 12.

Cumhuriyet Dönemi Ziraatte Makineleşme Sürecinde Türkiye Zirai Donatım
Kurumunun Yeri ve Önemi

halde üretilmesinin gerçekleştirilmesinin yanı sıra tınaz makineleri ile taralar da bu fabrikada imal edilmiştir.⁴⁴

Yetişmiş teknik eleman yetersizliği yüzünden Ziraat Vekili'nin emriyle fabrikada bir çırak kursu açılması zorunlu hale gelmiştir. Birinci sınıf teknisyen yetiştirilmesine yönelik kursun eğitim süresi 18 ay olarak tespit edilirken ihtiyaç halinde bu süre 24 aya çıkarılması planlanmıştır. Sabahları bir saat jimnastik; teknik resim, matematik, teknoloji, elektrik ve sanat bilgisinden oluşan iki saat meslek derslerinden ibaret yapılan eğitimde, öğleden sonra uygulamalı ders verilmiştir. 30 öğrenciyle eğitim-öğretim hayatına başlanan kursta sayının 60'a çıkarılması kararlaştırılmıştır. Bu süreçte öğrencilere öğle yemeği dışında, iki çift ayakkabı, bir çift iş elbisesi verilirken, bir lira da yevmiye ödenmiştir.⁴⁵

TZDK, 1946 yılında Adapazarı Ziraat Aletleri Fabrikası için bir imalat programı hazırlamıştır. Bu programa göre, 8 bin Sakarya tipi pulluk, 3 bin araba, 2 bin çeşitli türde pulluk, 500 tınaz makinesi, 200 mafsallı tırmık, 5 bin linyit köy ocağı, 2 bin meyve presi, 50 merdane, 500 yayık, 1.000 arı kovanı, 100 petek kalıbı, 50 su tulumbası, 1.000 adet köy ocağı için su kazanı imal edilecektir. Fabrikada ayrıca etüt mahiyetinde de birçok çalışma yapılmıştır. Bunlar, 15-20 beygirlik su türbini, küçük mibzer ve orak makineleri ile pancar ve kıyma makineleri, büyük su tulumbası, yer fıstığı sökme aleti ve muhtelif ebatta meyve presidir.⁴⁶

3. DP Döneminde TZDK'nin Üretim Çalışmaları (1950-1960)

DP'nin 14 Mayıs 1950 tarihinde iktidara gelmesiyle birlikte TZDK'ye verilen önem daha da artırılmış üretim çalışmaları hız kazanarak çiftçinin her türlü ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır.⁴⁷ DP Programının 63. maddesi

⁴⁴Yazman, **a.g.m.** s. 13, 16; Tataç, “Olaylara Bakış, Tarım Ekonomisi”, **Türk Ekonomisi**, Sayı: 26, Yıl: 3, Ağustos 1945, s. 57.

⁴⁵“Adapazarı Ziraat Aletleri ve Makineleri Fabrikası”..., s. 12-13.

⁴⁶“Türkiye Zirai Donatım Kurumu”, **İktisadi Yürüyüş**, Cilt: 7, Sayı: 158, Yıl: 7, 18 Temmuz 1946, s. 4.

⁴⁷**Ziraat Dünyası**, Sayı: 48-49, Yıl: 4, Ocak-Şubat 1954, s. 23; TZDK'nin kurumsal gelişmesine katkı sağlayan DP iktidarının 14 Mayıs 1950'de tarihinde iktidara gelmesi ile ilgili basına yansıyan haberler için bkz.: **Cumhuriyet**, 16 Mayıs 1950, Sayı No: 9256; **Zafer**, 17 Mayıs 1950, Sayı No: 381; **Yeni Sabah**, 16 Mayıs 1950, Sayı No: 3994; **Akşam**, 15 Mayıs 1950, Sayı No: 11348; **Yeni İstanbul**, 16 Mayıs 1950, Sayı No: 167; **Mücadele**, 18 Mayıs 1950, Sayı No: 136.

ziraatta kullanılan alet ve makinelere ayrılmıştır. Bu maddeye göre, *Devlet, ucuz her bölge tabiat şartlarına uygun âlet ve yedek parçaları çiftçinin ayağına götürmeli ve bu maksatla memlekette çok geniş sarf yeri olan basit ziraat âletleri sanayiinin süratle kurulmasını sağlamalıdır.*⁴⁸ İfadesi ile tarım aletlerinin çiftçinin ayağına götürülmesinde ziraat aletleri sanayinin kurulmasının şart olduğu vurgulanmıştır.

Yozgat Milletvekili Faik Erbaş'ın TZDK'nin Ankara Depo Müdürlüğünde traktör ve malzemelerinin 1 Kasım 1950 tarihinden 30 Kasım 1950 tarihine kadar ne kadar satış yapıldığı, arı kovanlarının kaçta satıldığı ve küçük çiftçilerin kalkınması için ne gibi tedbirler düşünüldüğüne dair sorusuna II. Menderes Hükümeti'nin 9 Mart 1951 tarihinden 17 Mayıs 1954 tarihine kadar görev yapan Tarım Bakanı Nedim Ökmen TBMM kürsüsünden sözlü cevap vermiştir. Bu cevaba göre, Marshall Yardımı kredisıyla ve serbest dövizle ithal edilen traktör ve ekipmanlar, mahalli tarım teşkilatınca verilen vesikaları elde eden çiftçilere herhangi bir belgeyi ibraz etmeksizin satılmıştır. 1 Kasım 1950 tarihi ile 30 Kasım 1950 tarihleri arasında Ankara Şubesinden markaları, kime ve hangi tarihte verildiği belli olan 18 adet traktör ve 11 adet traktör arabası satılmıştır. İthal edilen traktör ve ekipmanlarına % 20 masraf karşılığı kâr ilave edilmiştir. TZDK'nin Adapazarı fabrikasında imal edilen arı kovanlarının fabrika maliyeti üzerine % 10 nakliye ve sigorta masrafları ilave edildiğinden fabrika maliyeti 32,50 lira olan arı kovanları 35,75 liraya satılmıştır.⁴⁹

1951 yılının Eylül ayı itibariyle seyyar bakım ve tamir arabasının sayısını 19'a çıkaran TZDK, aynı tarihte 236.152 km yol kat edip 3.893 köye giderek 5.604 traktör ve 396 biçerdöverin bakım ve tamirini yapmıştır. Kurum, ülkenin kalkınmasında parola olarak *Bir buğday daha fazla* sözünü kullanarak Türk çiftçisinin üretim davasında adeta onun kader ortağı olmuştur. Bu yüzden 1951 yılının iş programına ayrılan ödenek, rekor sayılabilecek bir miktar olan 36 milyon lira olarak belirlenmiştir. TZDK, kuruluşundan 1951 yılı Eylül ayına kadar 6.377 traktör, 1.241 biçerdöver, 139.243 pulluk ve

⁴⁸Demokrat Parti Programı, Ankara, 1946, s. 19.

⁴⁹TBMM, *Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Toplantı: 1, Cilt: 6, 65. Birleşim, 16.04.1951, s. 202-204; *Ayın Tarihi*, Sayı No: 209, Yıl: Nisan 1951, s. 64.

Cumhuriyet Dönemi Ziraatte Makineleşme Sürecinde Türkiye Zirai Donatım
Kurumunun Yeri ve Önemi

ekipman, 25.320.000 kg kimyevi gübre ve 13.916.775 kg mücadele ilacını çiftçiye dağıtmasının maddibedeli 104. 536.70 lirayı bulmuştur.⁵⁰

Kurum imal edilen bu ürünleri temsilcisi olduğu firmalar vasıtasıyla temin etmiştir. Bu firmalar kendi teşekkülü olan Adapazarı Ziraat Aletleri Fabrikası dışında Fordson (İngiliz), Vermorel (Fransız), Massey-Harris (Amerikan), Whitlock (İngiliz) Sigmund (İngiliz), Tuskers (İngiliz), Dechentreiter (Alman), A. J. Troster (Alman), Eberhard (Alman) adlı yabancı firmalardır.⁵¹

TZDK, çiftçiye olan hizmetlerini sürdürürken kurum kültürünü yansıtmaları bakımından bazı sözleri kendine ilke edinmiştir. Bu sözlerden bir kaçışöyledir:

“Vaktinden evvel yıpranan makine, milli servetin ziyan olmuş bir parçasıdır.”

“Donatım sattığı makinenin ömrünü uzatmak için çiftçinin yanında ve hizmetindedir.”

*“İhraç yapacak kadar istihali çoğalttığımız gün güzel yurdumuz refaha kavuşacaktır. Zirai Donatım bu mutlu yolda çalışan Türk çiftçisinin kader ortağıdır.”*⁵²

Kurumun, Türk çiftçisine olan bakışısı sözlerden ibaret kalmayarak, uygulamada da kendine yer edinmiştir. TZDK, bu yüzden sağlam, kullanışlı, mahalli tipe uygun ziraat aletleri temin ederken, kâr konusunu ikinci plana atmış, çiftçinin ödeme gücünü zorlamadan geniş bir ödeme planına dayanan satış sistemi takip ederek fiyat bakımından düzenleyici konumda yer almıştır. Siparişlerinde yedek parça teminine büyük önem vererek makinelerin çalışma sezonlarında boş kalmalarını önleyen kurum, ülke içerisinde geniş çapta teşkilatlanarak çiftçinin ayağına kadar hizmet götürebilmeyi başarabilmiştir.⁵³ Kurum, üreticinin yedek parça sıkıntısını gidermek için 1950 yılına 2,5 milyon lira, 1951 yılına 5,3 milyon lira ve 1952 yılına ise 6,5 milyon liraya yaklaşan

⁵⁰“Türkiye Zirai Donatım Kurumu Fuarda”, **İktisadi Yürüyüş**, Cilt: 12, Sayı: 281, Yıl: 12, 20 Eylül 1951, s. 118.

⁵¹“Türkiye Zirai Donatım Kurumu Fuarda”,..., s. 117; 4604 Sayılı Kanun gereğince TZDK’nin sermaye kredisi için yapılacak ödemeler için bkz.: TBMM, **Tutanak Dergisi**, 1951 Yılı Bütçe Kanunu Tasarısı ve Bütçe Komisyonu Raporu, Dönem: 9, Toplantı: 1, Cilt: 5, S. Sayısı: 50, TBMM Basımevi, Ankara, 1951, s. 64.

⁵²“Türkiye Zirai Donatım Kurumu Fuarda”,..., s. 116.

⁵³Zekai Komsuoğlu, “Makineleşen Ziraatımız”, **Köy Postası**, Sayı: 99, Yıl: Ekim 1952, s. 12; “Türkiye Zirai Donatım Kurumu Fuarda”,..., s. 116.

bir yedek stok potansiyeli ile girmiştir.⁵⁴ Bu hizmetleri yerine getirebilmesinde dış yardımların devreye sokulduğu bilinir. Türkiye’de traktör ve diğer tarım aletleri ihtiyacını ABD’den karşılamak üzere kuruma Marshall Yardımından 1951 yılında 11 milyon dolar tahsis edilmiştir.⁵⁵ Aynı yıl içinde Ziraat Bankası tarafından TZDK’ye 21 milyonu kredi, 38 milyonu da tohumluk kredisi olmak üzere toplamda 59 milyon liralık ayrıca bir ödeme daha yapılmıştır.⁵⁶

1952 yılında bütçesini 120 milyon liraya yükselten TZDK, aynı yılın mayıs ayı sonuna kadar depolarına gelen ve köylüye satılan makine sayısını 10.547’yi çıkarmıştır. Bu aletler arasında 2.340 traktör, 648 biçerdöver, 250 harman makinesi, 5.796 traktör ekipmanı ve 1.513 adet motopomp bulunur. 1952 yılının 5 aylık döneminde mahsulü koruyucu ilaçlardan köylüye ayrıca 297 ton mücadele ilacı ile 4.428.000 kg kükürt dağıtılmıştır.⁵⁷ Kurumun 1952 yılının haziran ayı sonuna kadar yaptığı yedek parça satış toplamı 872 bin 655 bin liraya ulaşmıştır.⁵⁸

TZDK, 1952 yılı içerisinde çeşitli kredi kanallarını kullanarak ülkeye 54 milyon 557 bin liralık mal ithal ederken, aynı kredi kanalları vasıtasıyla 39 milyon 329 bin liralık sipariş vermiştir. Ayrıca yurt içi firmalardan 3 milyon 854 bin liralık mal satın alınmıştır. Kurum, 1952 yılı içinde 2 milyon lira

⁵⁴Komsuoğlu, **a.g.m.**, s. 12.

⁵⁵Tataç, “Olaylara Bakış, Ekim 1951, Ziraat Ekonomisi”, **Türk Ekonomisi**, Sayı: 101, Yıl: 9, Kasım 1951, s. 346; TBMM, **Tutanak Dergisi**, 1952 Yılı Bütçe Kanunu Tasarısı ve Bütçe Komisyonu Raporu, Dönem: 9, Toplantı: 2, Cilt: 13, S. Sayısı: 50, TBMM Basımevi, Ankara, 1952, s. 14; Marshall Yardımının 1948 yılından itibaren Türkiye’ye verildiği miktar ve hangi şartlarda verildiği hakkında bilgi almak için bkz.:Stefanos Yerasimos, **Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye**, 1. Dünya Savaşından 1971’e, Cilt: 3, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1976, s. 1356-1357.

⁵⁶TBMM, **Tutanak Dergisi**, 1953 Gider Bütçeleri, Dönem: 9, Toplantı: 3, Cilt: 20, 44. Birleşim, 16.02.1953, s. 309.

⁵⁷Tataç, “Olaylara Bakış, Haziran 1952, Ziraat Ekonomisi”, **Türk Ekonomisi**, Sayı: 109, Yıl:10, Temmuz 1952, s. 213; Komsuoğlu, **a.g.m.**, s. 12; **Tarım Dergisi**, Cilt:1, Sayı: 5, Yıl: 1 Ekim 1952, s. 132; TZDK’nin ihtiyaç ölçüsünde tesislerini genişletilerek bilhassa kükürt israfını önlemek amacıyla zirai mücadele ilaçları fabrikasının kurulması çalışmalarını yürütmüştür. Ancak dönemin Eczacıbaşı Limited Şirketi, kurulacak bu yeni fabrikadan rekabet şartlarına uymayacağı gerekçesiyle endişe duyarak ilaç sanayinin özel teşebbüse bırakılmasını istemiştir. Ziraat Vekaleti ile adı geçen şirketin karşılıklı yazışmaları için bkz.:BCA, Fon No: 30 1 0 0-Kutu No: 81-Dosya No: 510- Sıra No: 11.

⁵⁸**Tarım Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 5, Yıl: 1 Ekim 1952, s. 133; Makineli ziraatın teknik sorunları için bkz.:**Türkiye’de Zirai Makinalaşma**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1954, s. 50-65.

Cumhuriyet Dönemi Ziraatte Makineleşme Sürecinde Türkiye Zirai Donatım
Kurumunun Yeri ve Önemi

tutarında suni gübreyi de taksitle çiftçilere dağıtmıştır.⁵⁹ Aynı yıl içerisinde çiftçilerin talebi dikkate alınarak ekipleri aracılığıyla 519 bin 270 km yol kat ederek 9.415 köyde 1.608 biçerdöver ile 14.266 traktörün bakım ve tamirini yapmıştır. Kurum, 1952 yılı sonuna kadar 18.627 ton çeşitli mücadele ilacını çiftçiye dağıtırken, 60 sabit tamirhaneyi de tesis ederek çiftçilerin hizmetine sunmuştur.⁶⁰

TZDK, Adana, Ankara, Diyarbakır, Konya, Manisa ve İzmir illerindeki sabit tamirhanelere ilave olarak 1952 yılında İstanbul, Kayseri, Erzurum, Samsun, Eskişehir, Urfa, Kırşehir ve Çorlu'da da sabit tamirhaneler açmaya karar vermiştir. Her türlü alet ve tezgâhları satın alınan bu sabit tamirhanelerin inşaatları da epey ilerlemiş durumdadır. İş alanlarında meydana gelen ani arızalanmalar nedeniyle kurum, seyyar tamir ve bakım arabalarının sayısını 39'a çıkarmıştır.⁶¹

TZDK, küçük zirai ekipmanlarından yararlanma projesi kapsamında Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK)'ye sipariş ettiği 100 mibzer ve 250 kültivatörü teslim alarak proje esaslarına göre muhtelif satış noktalarına sevk etmiştir. Ayrıca, Batı Almanya'dan sipariş edilen 1.200 orak makinesi ülkeye getirilerek illere sevkiyatı gerçekleştirilmiştir.⁶² İthal edilen tarım makinelerinden traktörlerin yıllara göre TZDK'nin payına düşen miktarına oran olarak göz atıldığında: 1948 yılında % 22,5, 1949'da % 30,8, 1950'de % 32,2, 1951'de ise % 37,6 dır ki kurumun özellikle bu yılda ithal ettiği traktör sayısı 4.815'e ulaşmıştır.⁶³

1952 yılında kısa adı ECA olan (Economic Cooperation Administration) Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ile DP Hükümeti arasında ülkede hayvanla çekilir ziraat aletlerinin imali ve bunların küçük çiftçilere

⁵⁹Tataç, "Olaylara Bakış, Aralık 1952, Ziraat Ekonomisi", **Türk Ekonomisi**, Sayı: 115, Yıl: 11, Ocak 1953, s. 25; Köylü Hizmetinde Bir Teşekkül, Zirai Donatım", **Köy Postası**, Sayı: 100, Yıl: Kasım 1952, s. 7.

⁶⁰Tataç, "Olaylara Bakış, Ocak 1953, Ziraat Ekonomisi", **Türk Ekonomisi**, Sayı: 116, Yıl: 11, Şubat 1953, s. 56; **Köy Postası**, Sayı: 100, Yıl: Kasım 1952, s. 306.

⁶¹**Tarım Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 5, Yıl: 1, Ekim 1952, s. 133; **Köy Postası**, Sayı: 100, Yıl: Kasım 1952, s. 31.

⁶²Tataç, "Olaylara Bakış, Mayıs 1953, Ziraat Ekonomisi", **Türk Ekonomisi**, Sayı: 121, Yıl: 11, Temmuz 1953, s. 213.

⁶³Ömer Çağlar, "Türkiye Zirai Donatım Kurumu ve Ziraat Makineleri Müesseseleri", **Türk Ekonomisi**, Sayı: 123, Yıl: 11, Eylül 1953, s. 264; TZDK Umum Müdürü temsil ödenəğinin 175 liraya çıkarılması hakkındaki 09.10.1953 tarih ve 4/1617 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi için bkz.:**BCA**, Fon No: 30 18 1 2-Kutu No: 133-Dosya No: 81-Sıra No: 16.

dağıtılmasının gerçekleştirilmesine 11 milyon liralık fon ayrılması konusunda bir anlaşma imza edilmiştir. Anlaşma hükümlerine göre, tahsis edilen 11 milyon lira ile tek kulaklı pulluk, tırmık, mibzer ve kültivatör gibi tarım aletleri TZDK tarafından temin edilecektir. Umumi Murakabe Heyeti Başkanlığı'nın raporuna göre, TZDK'nin iş hacmi ülkenin zirai inkişafına paralel olarak artmıştır. 1948 yılında 11 milyon lira olan satış miktarı 1951'de 45 milyona yaklaşmıştır. Bu satışlara 21.842 adet hayvan pulluğu da dâhil edilmiştir. Kurumun 1951 yılındaki sâfi kârı 2,5 milyon liraya yaklaşırken 2,2 milyon liraya ulaşan geçmiş yıllara ait zararı da bu suretle telafi edilmiştir.⁶⁴ Kuruma aynı yılda Ziraat Bankası'ndan zirai borçlu cârî hesabı olarak 9.0532.88 lira aktarılmıştır.⁶⁵

TZDK'nin, sâfi kârının artışında çiftçilerin aradıkları teçhizattan bir kısmını diğer müesseselere yaptırmasının etkili olduğu kabul edilir. Bu süreçte 5.000 pulluk özel firmalara sipariş verilirken, 9.000 kültivatör, 8.720 mibzer ve 520 selektör 'de MKEK' ye sipariş edilmiştir.⁶⁶

Kurum, 1950 yılından 1953 yılı sonuna kadar 4 yıllık süre zarfında 208 milyon liralık çeşitli türde ziraat alet ve makinesi çiftçiye intikal ettirmiştir. Bunların sayısı ve cins olarak adetlerine gelince, 11.011 adet traktör, 22.453 adet muhtelif traktör ekipmanı, 2.261 adet hasat alet ve makinesi, 9.427 adet mücadele aleti, 40 bin ton kimyevi gübre ve 14 bin ton mücadele ilacıdır.⁶⁷ Aynı yıllar arasında 768.801 km'lik bir mesafe tamir ekipleri tarafından kat edilerek 14.240 köye ulaşılmasıyla 25.644 traktör ve 2.682 biçerdöver tamir edilmiştir.⁶⁸

TZDK, 1953 yılı içerisinde üreticiye 1.793 adet traktör vermiş, 1954 yılına devreden 416 adet traktörü de çiftçiye intikal etmiştir. Bu suretle kurum aracılığıyla yurda getirilerek çiftçiye verilen traktör sayısı 13.550'e ulaşmıştır.⁶⁹ Kurum çiftçiye verdiği bu traktör ve zirai aletlerden tam

⁶⁴ Çağlar, **a.g.m.**, s. 264.

⁶⁵ İGM, **İstatistik Yıllığı 1952**, Yayın No: 342, Ankara, 1952, s. 364.

⁶⁶ DP, **Kalkınan Türkiye**, Desen Matbaası, Ankara, 1954, s. 196.

⁶⁷ **Aydın Tarihi**, Sayı No: 249, Yıl: Ağustos 1954, s. 17; TZDK'nin 1954 yılı sonunda sabit ve seyyar tamirhaneleri ile seyyar bakım ekibi rakamları için bkz.: TBMM, **Zabıt Ceridesi**, 1955 Yılı Masraf Bütçeleri, Dönem: 10, Toplantı: 1, Cilt: 5, 18.02.1955, s. 351.

⁶⁸ DP, **a.g.e.**, s. 197.

⁶⁹ **Aydın Tarihi**, Sayı No: 246, Yıl: Mayıs 1954, s. 7; 4604 Sayılı kanunla TZDK'nin sermayesi 50 milyon lira olarak belirlenmiştir. Bu sermayeden 1953 yılı sonuna kadar ödenmiş 33 milyon 752 bin liranın hangi kaynaklardan sağlanmış olduğu ile ilgili bilgilerin ayrıntıları için

Cumhuriyet Dönemi Ziraatte Makineleşme Sürecinde Türkiye Zirai Donatım
Kurumunun Yeri ve Önemi

randıman alabilmesi ve bakım ve tamir işlerinin kolayca yürütülmesi için açtığı kurslarda 5.962 çiftçiye makinistlik diploması vermiştir.⁷⁰

TZDK'nin makine kullanması konusunda çiftçileri eğitmesi ve giderek büyümesiyle birlikte iştirakleri de artmıştır. 20 Kasım 1953 tarihinde TZDK, Maliye Bakanlığı, Ziraat Bankası, Etibank, MKEK ve Şeker Fabrikaları gibi ulusal kuruluşların genel müdürleri İşletmeler Vekâletinde Başbakan Adnan Menderes ve II. Menderes Hükümeti'nin 18 Eylül 1952 tarihinden 17 Mayıs 1954 tarihine kadar görev yapan İkinci İşletmeler Bakanı İbrahim Sıtkı Yırcalı'nın huzurunda Azot Sanayi Türk Anonim Şirketinin kuruluşunun esas mukavelesini imzalamışlardır.⁷¹

TZDK, hükümetin tarım politikalarını hızla gerçekleştirmek ve çiftçiye bol mahsul alacak biçimde modern ziraat aletleriyle teçhiz etmek amacıyla 1954 yılı çalışma programında ihtiyaçlara ve bölgelerin zirai özelliklerine göre bazı hazırlık çalışmalarına girişmiştir. Bu amaçla 2.927.617 liralık kimyevi gübrenin çiftçiye dağıtımı planlanmıştır. Kurum ayrıca, süper fosfat gübresini imal etmek üzere İskenderun'da kurulan Gübre Fabrikaları TAŞ ortaklığına iştirak etmiştir. Üretime başlayacak olan bu fabrikanın süper fosfat gübre mamulleri TZDK'nin aracılığıyla satışa sunulması düşünülmüştür.⁷² TZDK ülkenin çeşitli yerlerinde sayısını 198'e çıkardığı teşekkülleriyle zirai malzemenin çiftçiye ulaştırılmasını daha da yaygın hale getirmiştir.⁷³ İskenderun'da kurulmuş olan kimyevi gübre fabrikasının 1954 yılı

bkz.:TBMM, **Zabıt Ceridesi**, 1954 Yılı Bütçe Kanunu Lâyihası ve Bütçe Komisyonu Raporu, Dönem: 9, Toplantı: 4, Cilt: 28, S. Sayısı, 109, TBMM Basımevi, Ankara, 1954, s. 185-186.

⁷⁰DP, **a.g.e.**, s. 197.

⁷¹TC Sanayii ve Teknoloji Bakanlığı, **50 Yılda Türk Sanayii**, Mars Matbaası, Ankara, 1973 s. 40; Tataç, "Olaylara Bakış, Kasım 1953, Sanayi Ekonomisi", **Türk Ekonomisi**, Sayı: 127, Yıl: 12, Ocak 1954, s. 29; Nadir Yurtoğlu, **Demokrat Parti Dönemi Tarım Politikaları ve Siyasi Sosyal Ekonomik Hayata Tesirleri (1950-1960)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2017, s. 299; Azot Sanayi Türk Anonim Şirketinin Bakanlar Kurulu 25.12.1953 tarih ve 4/2006 Sayılı kuruluş Kararnamesi için bkz.:BCA, Fon No: 30 18 1 2-Kutu No: 134-Dosya No: 101-Sıra No: 5; Azot Sanayi TAŞ hakkında yapılan ön çalışmalar için bkz.: **Zafer**, 26 Ağustos 1953, Sayı No: 1574.

⁷²**Ayın Tarihi**, Sayı No: 242, Yıl: Ocak 1954, s. 12-13; Tataç, "Olaylara Bakış, Ocak 1954, Ziraat Ekonomisi", **Türk Ekonomisi**, Sayı: 129, Yıl: 12, Mart 1954, s. 90.

⁷³TZDK, geniş teşkilatı ve güçlü bir dağıtım şebekesiyle dönemin önemli müesseseleri arasında yerini korumuştur. **Türkiye Tarımının Mekanizasyon Problemleri ve Çözüm Yolları**, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yayınları, Ankara, 1968, s. 48.

üretiminden elde edilen 20 bin ton süper fosfat gübresi zirai donatım teşekküllerince çiftçinin hizmetine sunulmuştur.⁷⁴

TZDK, MKEK, Ziraat Bankası, Tarış ve Çukobirlik yöneticileri ve Amerikan Firması Minneapolis Moline Şirketi arasında 1954 yılının Mayıs ayında 20 milyon lira sermayeli *Minneapolis Moline Türk Traktör ve Ziraat Makineleri Anonim Şirketi* teşkil edilmiştir.⁷⁵ Bu şirket parçalarını dış ülkelerden getirmek ve montajını Türkiye’de tamamlamak suretiyle imal ettiği ilk traktörlerin 100’den fazla olan partisini 5 Nisan 1955 tarihinde Etimesgut Traktör Fabrikası’nda yapılan bir törenle TZDK’ye teslim etmiştir.⁷⁶

Kurumun yarım milyon lira masrafla tesis ettiği Aydın Ajansı Tamir Tesisleri, 1956 yılının Haziran ayının başında yapılan bir törenle hizmete girmiştir. Törende söz alan TZDK Genel Müdürü Adnan Çiftçi, kurumun faaliyete geçtiği günden sonra çiftçiye 104 milyon lira tutarında zirai malzeme intikal ettirdiğini, 1951-1955 yılları arasında ise bu miktarın 284 milyon liraya ulaştığını belirtmiştir.⁷⁷ TZDK’nin büyümesinin sürdürülmesiyle 50 milyon lira olan sermayesi, 13 Ağustos 1956 tarih ve 4/7809 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile 100 milyon liraya çıkarılmıştır.⁷⁸

⁷⁴**Aydın Tarihi**, Sayı No: 249, Yıl: Ağustos 1954, s. 17.

⁷⁵**BCA**, Fon No: 30 1 0 0-Kutu No: 81-Dosya No: 512-Sıra No: 1; TBMM, **Zabıt Ceridesi**, 1955 Yılı Masraf Bütçeleri Dönem: 10, Toplantı: 1, Cilt: 5, 18.02.1955, s. 405; TBMM, **Zabıt Ceridesi**, Dönem: 10, Toplantı: 2, Cilt: 8, 1. Birleşim, 01.11.1955, s. 14; **Resmî Gazete**, Sayı No: 8767, 29 Temmuz 1954; **Akis**, Sayı: 2, Yıl: 22 Mayıs 1954, s. 17; **Aydın Tarihi**, Sayı No: 246, Yıl: Mayıs 1954, s. 16; **Aydın Tarihi**, Sayı No: 257, Yıl: Nisan 1955, s. 17.

⁷⁶**Aydın Tarihi**, Sayı No: 257, Yıl: Nisan 1955, s. 17; Bu traktörlerin bir kısmı 22 Mayıs 1955 tarihinde Konya’da merasimle alıcılara teslim edilmiştir. **Akşam**, 23 Mayıs 1955, Sayı No: 13162.

⁷⁷**Aydın Tarihi**, Sayı No: 271, Yıl: Haziran 1956, s. 3; Maliye Vekâleti tarafından 4604 Sayılı Kanun gereğince TZDK’nin sermayesine mahsuben 1955 yılı tahsisatı için 1.500 bin lira tahsis edilmiştir. TBMM, **Zabıt Ceridesi**, 1956 Yılı Masraf Bütçeleri, Dönem: 10, Toplantı: 2, Cilt: 10, 20.02.1956, s. 228/23.

⁷⁸**BCA**, Fon No: 30 18 1 2-Kutu No: 144-Dosya No: 68-Sıra No: 18; **Aydın Tarihi**, Sayı No: 274, Yıl: Eylül 1956, s. 37; TZDK, Zirai Mücadele Uzmanı Yüksek Ziraat Mühendisi Necdet Küçükoca’yı Ziraat Vekâleti nezdinde kurulacak Bio-Assay Laboratuvarının gerekli hazırlıklarının yapmak ve projesini hazırlamak üzere İngiltere’ye göndermiştir. **Bülten**, Sayı: 10, Yıl: 1, 1 Ağustos 1956, s. 12; Maliye Vekâleti tarafından 4604 Sayılı Kanun gereğince TZDK’nin sermayesine mahsuben 1956, 1957 ve 1958 yılı tahsisatı için birer milyon lira tahsis edilmiştir. TBMM, **Zabıt Ceridesi**, 1957 Yılı Masraf Bütçeleri, Dönem: 10, Toplantı: 3, Cilt: 17, 20.02.1957, s. 263; TBMM, **Zabıt Ceridesi**, 1958 Yılı Masraf Bütçeleri, Dönem: 11, Toplantı: 1, Cilt: 2, 19.02.1958, s. 207; TBMM, **Zabıt Ceridesi**, 1959 Yılı masraf Bütçeleri, Dönem: 11, Toplantı: 2, Cilt: 7, 20.02.1959, s. 201.

Cumhuriyet Dönemi Ziraatte Makineleşme Sürecinde Türkiye Zirai Donatım
Kurumunun Yeri ve Önemi

TZDK'nin 1956 yılı sonlarına doğru çeşitli teşekküllerle yeni ortaklıklar kurarak müteşebbis durumunu devam ettirdiği görülmektedir. Toprak Mahsulleri Ofisi, TC. Ziraat Bankası, Devlet Üretme Çiftlikleri, Et ve Balık Kurumu, Türkiye Yapağı ve Tiftik Anonim Şirketinin iştirakiyle 5,3 milyon lira sermayeli Yem Sanayi Türk Anonim Şirketi tesis edilmiştir.⁷⁹

İştiraklerinin çoğalmasına paralel olarak hizmetlerini de artıran kurum, tarım alet ve makinelerinin ülkeye kazandırılmasında epey mesafe kat etmiştir. 1 Nisan 1959 tarihinde TZDK'nin Türkiye'deki temsilcisi bulunan firmalarının traktörlerinden Fordson Majör'ün 6.979, Massey-Harris'in ise 6.993 traktörü hizmet vermektedir.⁸⁰

TZDK'nin, ülkenin ziraatta makineleşme konusunda yaptığı çalışmalar kısa sürede semeresini vererek başta motorlu ziraat makinelerinden traktör ve biçerdöver olmak üzere tarım ekipmanlarından binlerce pulluk, mibzer, kültivatör, motopomp ve orak makineleri dış ülkelerden Marshall Yardımının da desteğiyle ithal edilerek Türk tarımına kazandırılabilmiştir. Mekanik aletler olarak bilinen bu araçların geleneksel aletlerin yerine gelmesi ve motorun insan ve hayvan gücünün yerini alarak Türk tarımına kazandırılması ülkede ekilebilir arazi miktarını artırdığı gibi dönüm başına üretimden elde edilen verimi de yükseltmiştir. Arazinin dönüm başına rekoltesinin yükselmesinde TZDK'nin dış ülkelerden getirerek Türk tarımına kazandırdığı sulama makineleri, hastalık ve haşere ile mücadele ilaçları ve kimyevi gübrelerinde büyük rolü vardır. 1949 yılında Türkiye'de 8.990.000 hektar olan ekilebilir

⁷⁹ TBMM, **Zabıt Ceridesi**, 1960 Yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 11, Toplantı: 3, Cilt: 12, S. Sayısı: 43, TBMM Matbaası, Ankara, 1960, s. 32; TZDK, çalışmalarını sürdürmesine rağmen Türk çiftçisinin kullandığı alet, makine vasıtaları sayı ve iş kapasitesi itibariyle yetersizdir. 1955 yılında ülkede 1,6 milyon demir pulluk, 30 bin mibzer ve 24 bin tınaz makinesine karşılık 2.1 milyon karasaban ve 2 milyona yakın döğen kullanılıştır. Reşat Aktan, "Türkiye Ziraatında Produktivite", Ankara Üniversitesi, **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 2, Yıl: 1958, s. 25-26; Ziraat Bankası'nın başta üreticiler olmak üzere, tarım kredi kooperatifleri, tarım satış kooperatifleri ve Zirai Donatım Kurumu'na 1958 yılının Ağustos ayı itibariyle verdiği kredi miktarları için bkz.: **Doğrusöz**, 4 Ağustos 1958, Sayı No: 3581.

⁸⁰ İGM, **1959 İstatistik Yılığ**, Yayın No: 380, Ankara, 1959, s. 244; ; TZDK'nin teşkilat yapısı için bkz.: Tarım Bakanlığı Teşkilat Proje Grubu, **Tarım Hizmetleri ve Teşkilatının Yeniden Düzenlenmesi Hakkında Rapor**, Ankara, 1964, s. 268.

arazi miktarı 11 yıllık tarımda makineleşme süreci sayesinde % 70,24 oranında bir artış kaydederek 1960 yılında 15.305.000 hektara yükselmiştir.⁸¹

Ayrıca 1950 yılında hektar başına buğday üretimi 854 kg iken TZDK'nin kimyasal ve biyolojik faktörleri devreye sokmasıyla birlikte 1960 yılında bu rakam % 28.45 oranında bir artış kaydederek 1.097 kg'a yükselmiştir. Böylece gerek ekilebilir arazi oranının artması gerekse hektar başına verimin yükselmesi ülkenin milli ekonomisine büyük ölçüde katkı sağlamıştır.

DP döneminde üretim çalışmalarını sürdüren Adapazarı Ziraat Aletleri Fabrikası, artan tarım aletleri, tamir, bakım ve üretim ihtiyacını karşılamak için harekete geçmiştir. Orak makineleri, sandıklı mibzer ve pulluklar imal edilen fabrikada genişletme ve modernleşme çalışmaları için bir Amerikan şirketi ile müzakerelere başlanmıştır.⁸² Çalışmaların tamamlanmasıyla da Adapazarı ve İstanbul fabrikalarının imalat çalışmalarına girişmesi için Tarım Bakanlığı bütçesinden 8 milyon liralık bir ödenek tahsis edilmiştir.⁸³ Bu fabrika, 1950 yılında 11.202 pulluk, 1.859 araba, 412 tınaz makinesi, 60 arı kovanı ve 320 yayık imal etmiştir.⁸⁴ 1952 yılında Adapazarı Ziraat Aletleri Fabrikasının satın alım tutarı 2 milyon 246 bin lirayı bulmuştur.⁸⁵

Fabrika 7 milyon lira ödenmiş ve 7,3 milyon lira öz sermaye ile 1951 yılında 898 bin lira sâfi kâr sağlamıştır. Geçmiş yıllarda fabrikanın MKEK'ye bağlanması hakkında bir kamuoyu oluşturulmuşsa da 1952 yılında bu konuyu inceleyen Umumi Heyet, TZDK ile fabrikayı birbirinden ayırmanın doğru olmayacağı kanaatine vararak devir işinden vazgeçilmesini tavsiye etmiştir. 1953 yılı murakabe raporlarında işçi sayısı, imalatı, alım ve satımı ile stoklarını artıran ve bir önceki yıla göre beş kat kâr sağlayan Adapazarı

⁸¹1949 yılından 1960 yılına kadar ekilebilir arazi miktarındaki artış rakamları için bkz.: İGM, **1959 İstatistik Yıllığı**, Yayın No: 380, Ankara 1959, s. 210; DİE, **Zirai İstatistik Özetleri, 1940-1961**, Yayın No: 432, Ankara 1962, s. 3; DİE, **Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı**, Yayın No: 683, Ankara, 1973, s. 116; DİE, **İstatistik Yıllığı 1960-1962**, Yayın No: 460, Ankara 1962, s. 209.

⁸²Tataç, "Olaylara Bakış, Mayıs ve Haziran 1951, Ziraat Ekonomisi", **Türk Ekonomisi**, Sayı: 97, Yıl: 9, Temmuz 1951, s. 212.

⁸³Tataç, "Olaylara Bakış, Eylül 1952, Ziraat Ekonomisi", **Türk Ekonomisi**, Sayı: 112, Yıl: 10, Ekim 1952, s. 314.

⁸⁴DP, **a.g.e.**, s. 196.

⁸⁵Tataç, "Olaylara Bakış, Aralık 1952, Ziraat Ekonomisi", **Türk Ekonomisi**, Sayı: 115, Yıl: 11, Ocak 1953, s. 25.

Cumhuriyet Dönemi Ziraatte Makineleşme Sürecinde Türkiye Zirai Donatım
Kurumunun Yeri ve Önemi

Fabrikasının bu kar oranını artırmasında MKEK ile olan sıkı işbirliği ve ilgisinin payı olduğu kabul edilir.⁸⁶

1953 yılında fabrika, 26.535 pulluk, 5.769 araba, 10.220 tırmık, 2.367 tınaz makinesi, 2.000 arı kovanı, 1.000 çapa makinesi ve 700 yayık yapmıştır. Ayrıca trayer karoseri ile traktör ve pulluklar için ağırlık da imal edilmiştir. Müessesenin 1953 yılında imal ederek piyasaya sürdüğü yedek parçaların değeri 416 bin liradır.⁸⁷

Fabrikada, küçük zirai işletmelerin gelişmesine yardım etmek için 12.500 adet hayvan pulluğu, 1.000 adet tınaz savurma makinesi, 3.900 adet at arabası ve 6.000 adet arı kovanını 1954 yılı çalışma programında imal etmeyi kararlaştırmıştır. Ege bölgesi ihtiyacını karşılayacak yeni tip bir pulluk ile lastik tekerlekli çiftlik arabasının imali de bu programa dâhil edilmiştir.⁸⁸

Adapazarı Ziraat Aletleri Fabrikası 1950-1953 yılları arasında küçük ve orta zirai işletmeler ihtiyacını gidermek için kendi mamulü olan 90.533 adet çeşitli türde hayvan pulluğu, 5.406 adet tırmık, 2.149 adet tınaz makinesi, 10.314 adet araba, 1.902 adet makineli yayık ve 4.786 adet arı kovanını çiftçiye intikal ettirmiştir.⁸⁹ Fabrika, 1952 yılına kadar 160 bin pulluk, 108 bin araba, 1.400 tınaz makinesi dağıtarak ülkenin kalkınma davasına ve milli ekonomiye büyük bir hizmette bulunmuştur. 1952 yılında Adapazarı Fabrikasında yapılan satışın tutarı 2 milyon 246 bin lirayı bulurken, TZDK'nin bu fabrikaya ayrıca 3 milyon 673 bin liralık bir mal siparişi verdiği de görülür.⁹⁰

⁸⁶ Ömer Çağlar, “Türkiye Zirai Donatım Kurumu ve Ziraat Makineleri Müesseseleri”, **Türk Ekonomisi**, Sayı: 123, Yıl: 11, Eylül 1953, s. 264-265.

⁸⁷ DP, a.g.e., s. 196.

⁸⁸ **Ayın Tarihi**, Sayı No: 242, Yıl: Ocak 1954, s. 12-13; Tataç, “Olaylara Bakış, Ocak 1954, Ziraat Ekonomisi”, **Türk Ekonomisi**, Sayı: 129, Yıl: 12, Mart 1954, s. 90.

⁸⁹ **Ayın Tarihi**, Sayı No: 249, Yıl: Ağustos 1954, s. 17.

⁹⁰ “Köylü Hizmetinde Bir Teşekkül Zirai Donatım”, **Köy Postası**, Sayı: 100, Yıl: Kasım 1952, s. 7; **Tarım Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 5, Yıl: 1 Ekim 1952, s. 132.

Tablo 1’de 1950 ile 1960 yılları arasında TZDK’de görev yapan personel sayıları gösterilmiştir.

TABLO: 1. TZDK’nin Personel Durumu (1950-1960)*

	Asli Maaş Kadrosu	Daimi Ücret Kadrosu	Toplam
1950	129	391	520
1951	123	482	605
1952	128	533	661
1953	104	669	773
1954	71	742	813
1955	58	734	792
1956	44	754	798
1957	46	753	799
1958	31	901	932
1959	38	932	970
1960	43	927	970

*TZDK’nin 1943-1950 yılları arasında görev yapan personel durumu ile ilgili istatistiki veriler yetersiz olduğundan Tablo 1’e alınamamıştır.

Kaynak: İGM, **1959 İstatistik Yıllığı**, Yayın No: 380, Ankara, 1959, s. 424; DİE, **İstatistik Yıllığı 1960-1962**, Yayın No: 460, Ankara, 1962, s.423; DİE, **1963 Türkiye İstatistik Yıllığı**, Yayın No: 490, Ankara, 1963, s. 360; DİE, **Türkiye İstatistik Yıllığı1964/1965** Ankara, 1965, s. 379.

Tablo 1’de 1950 ile 1960 yılları arasında TZDK’de görev yapan personel sayıları verilmiştir. 1950 yılında 520 olan kurumun personel sayısı 1960 yılında % 86.53 oranında bir artış sağlayarak 970’e yükselmiştir.

Kurumun büyümesine paralel olarak personel sayısında da yıldan yıla artış kaydedilmiştir. 1950 yılından sonraki personel sayılarına yıllık periyotlar halinde bakıldığında, 1954 yılına kadar istikrarlı bir artışın söz konusu olduğu görülür. 1954 yılından 1955 yılına kurumun personel sayısında % 2.65 oranında bir düşüş yaşanmıştır. 1955 yılından 1959 yılına kadar olan dönemde ise personel sayısında istikrarlı artış sürdürülmesine rağmen 1960 yılında bu artış durmuştur.

Sonuç

Tarım ülkesi olan ve ekonomisinin temeli ziraata dayanan Türkiye’de tarımın modernleşmesi yolunda yapılan çalışmalarda kullanılan makine ve aletlerin dış ülkelerden temin edilmesi ve bir kısmının da ülke içerisinde üretilmesi ihtiyacı hâsıl olunca, 28 Ocak 1943 tarih ve 2/19373 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile TZDK kurulmuştur. Tesis edilen bu kuruluş 26 Haziran 1944 tarihinde kabul edilen 4604 Sayılı Kanunla bir iktisadi devlet teşekkülü haline getirilmiştir.

II. Dünya Savaşı yıllarında çıkarılan 3780 Sayılı Milli Korunma Kanunu’na dayandırılarak teşkil edilen TZDK, Adapazarı Ziraat Aletleri Fabrikasında ürettiği ziraat alet ve makinelerinin yanı sıra, ülke tarımı için gerekli traktör ve biçerdöver olmak üzere binlerce motorlu araç ve ekipmanını ithal ederek ülke tarımına kazandırmıştır. Bu sayede milyonlarca dönüm ekilemediğinden boş kalan arazi açılarak ülke ekonomisinin hizmetine sunulmuştur. Kurum ayrıca, ülke tarımında verimi artırmak için kimyasal ve biyolojik faktörleri de devreye sokarak dış ülkelerden kimyevi gübre, hastalık ve haşerelerle mücadele ilaçları ve çorak arazileri daha randımanlı hale getirecek çok sayıda sulama araçları temin ederek dönüm başına üretim rekoltesini artırmıştır.

TZDK, biçerdöver, traktör, motopomp, mibzer, kültivatör gibi belli başlı tarım makine ve araçlarını sağlayarak ülkenin ziraat sektörüne hizmet etmesi dışında halkın ihtiyacını karşılayacak farklı türde ürünleri imal ederek önemli bir fonksiyonu yerine getirmiştir. Adapazarı Ziraat Aletleri Fabrikasında ürettiği meyve presi aleti ile meyve suyu sektörüne; yine aynı fabrikada imal ettiği arı kovani ve petek kalıbı malzemesi ile arıcılık sektörüne; su tulumbası üretimi ile içme ve sulama amaçlı kullanılan su şebekesi sektörüne, evlerde köy hanımlarının yağ ve ayran üretiminde kullandığı yayık üretimi ile süt ve süt ürünleri sektörüne; köy evlerinde başta çamaşır ve banyo suyu kaynatmada ve yemek yapmada çok amaçlı olarak kullanılan kazan üretimi ile mutfak ve banyo sektörüne; pancar kıyma makinesi üretimi ile şeker sanayi ve hayvancılık sektörüne hizmet etmeyi başarabilmiştir. Ayrıca, dış ülkelere ithal ettiği ya da Keçiözümlü üretim tesislerinde ürettiği kükürt maddesi ile üzüm ve bağcılık sektörüne katkı sağlamayı ihmal etmemiştir.

Kurumun, Adapazarı Ziraat Aletleri Fabrikasında orta ve küçük ziraat işletmeleri için imal ettiği tarım ekipmanları sayesinde çiftçinin önemli bir

gereksinimi karşılandığı gibi bu aletler bakımından dış ülkelere olan bağımlılık da minimize edilmiştir. Fabrikanın ürettiği bu tarım araçları ile ayrıca dış ülkelere ödenecek milyonlarca lira dövizin ülke ekonomisine kazandırılması sağlanmıştır. Adapazarı halkının ziraat aletleri fabrikasında istihdam edilmesi şehrin nüfus ve ekonomisinin geliştirilmesi bakımından da önemli olmuştur. TZDK, Adapazarı fabrikasının yanı sıra ülke sınırları içerisinde gerçekleştirdiği teşkilatlanması ile teşkil ettiği bölge müdürlükleri, ajansları, tamir atölyeleri ve temsilcilikleri aracılığı ile meydana getirdiği dağıtım şebekesi sayesinde hem çiftçilerin ziraat aletleri ihtiyacını karşılayarak yüzünü güldürmüş, hem de yapılanmasını gerçekleştirdiği şehirlerin büyüme ve gelişmesine katkı sağlamıştır.

Netice itibariyle TZDK, gerek ülke içerisinde hizmet eden tarım aletleri tesisleri gerekse farklı alanlarda boy gösterdiği endüstrisiyle Türk ekonomisinde öncü bir sanayi kuruluşu olma rolünü farklı işlevleriyle çeşitli alanlarda hissettirebilmiş ve tarım aletleri sanayinin gelişmesine destek sağlayan girişimci bir iktisadi devlet teşekkülü olmayı başaramıştır.

KAYNAKÇA

I. ARŞİV BELGELERİ

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ (BCA)

BCA, Fon No: 30 18 1 2-Kutu No: 101-Dosya No: 6-Sıra No: 19.

- _____, Fon No: 30 18 1 2-Kutu No: 107-Dosya No: 104-Sıra No: 15.
- _____, Fon No: 30 10 0 0-Kutu No: 184-Dosya No: 268-Sıra No: 17.
- _____, Fon No: 30 18 1 2-Kutu No: 101-Dosya No: 35-Sıra No: 13.
- _____, Fon No: 30 18 1 2-Kutu No: 104-Dosya No: 8-Sıra No: 1.
- _____, Fon No: 30 18 1 2-Kutu No: 106-Dosya No: 53-Sıra No: 3.
- _____, Fon No: 30 18 1 2-Kutu No: 108-Dosya No: 37-Sıra No: 17.
- _____, Fon No: 30 18 1 2-Kutu No: 121-Dosya No: 87-Sıra No: 8.
- _____, Fon No: 30 18 1 2-Kutu No: 121-Dosya No: 87-Sıra No: 7.
- _____, Fon No: 30 18 1 2-Kutu No: 123-Dosya No: 65-Sıra No: 17.
- _____, Fon No: 30 1 0 0-Kutu No: 81-Dosya No: 510-Sıra No: 11.
- _____, Fon No: 30 18 1 2-Kutu No: 133-Dosya No: 81-Sıra No: 16.
- _____, Fon No: 30 18 1 2-Kutu No: 134-Dosya No: 101-Sıra No: 5.
- _____, Fon No: 30 1 0 0-Kutu No: 81-Dosya No: 512-Sıra No: 1.
- _____, Fon No: 30 18 1 2-Kutu No: 144-Dosya No: 68-Sıra No: 18.

II. RESMÎ YAYINLAR

A. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kanunlar Dergisi, Zabıt Ceridesi ve Tutanak Dergisi

TBMM, **Kanunlar Dergisi**, Dönem: 2, Cilt: 4, 22 Şubat 1926, s. 278-279.

_____, **Kanunlar Dergisi**, Dönem: 2, Cilt: 5, 28.05.1927, s. 272-278.

_____, **Kanunlar Dergisi**, Dönem: 5, Cilt: 18, 17 Haziran 1938, s. 879-888.

_____, **Kanunlar Dergisi**, Dönem: 6, Cilt: 21, 18 Ocak 1940, s. 167-175.

_____, **Kanunlar Dergisi**, Dönem: 7, Cilt: 26, 26 Haziran 1944, s. 653-656.

_____, **Zabıt Ceridesi**, Dönem: 4, Toplantı: 1, Cilt: 4, 1. Birleşim, 01.11.1931, s. 3-4.

_____, **Zabıt Ceridesi**, Dönem: 7, Toplantı: :F, Cilt: 1, 3. Birleşim, 17.03.1943, s. 22-29.

_____, **Zabıt Ceridesi**, Dönem: 7, Toplantı: 2, Cilt: 14, 1. Birleşim, 01.11.1944, s. 2-9.

_____, **Tutanak Dergisi**, Dönem: 8, Toplantı: 4, Cilt: 24, 56. Birleşim, 25.02.1950, s. 1258-1259.

_____, **Tutanak Dergisi**, Dönem: 9, Toplantı: 1, Cilt: 6, 65. Birleşim, 16.04.1951, s. 202-204

_____, **Tutanak Dergisi**, 1951 Yılı Bütçe Kanunu Tasarısı ve Bütçe Komisyonu Raporu, Dönem: 9, Toplantı: 1, Cilt: 5, S. Sayısı: 50, TBMM Basımevi, Ankara, 1951, s. 54-65.

_____, **Tutanak Dergisi**, 1952 Yılı Bütçe Kanunu Tasarısı ve Bütçe Komisyonu Raporu, Dönem: 9, Toplantı: 2, Cilt: 13, S. Sayısı: 50, TBMM Basımevi, Ankara, 1952, s. 1-26.

_____, **Tutanak Dergisi**, 1953 Gider Bütçeleri, Dönem: 9, Toplantı: 3, Cilt: 20, 44. Birleşim, 16.02.1953, s. 309-310.

_____, **Zabıt Ceridesi**, 1954 Yılı Bütçe Kanunu Lâyihası ve Bütçe Komisyonu Raporu, Dönem: 9, Toplantı: 4, Cilt: 28, S. Sayısı: 109, TBMM Basımevi, Ankara, 1954, s. 150-188.

_____, **Zabıt Ceridesi**, 1955 Yılı Masraf Bütçeleri, Dönem: 10, Toplantı: 1, Cilt: 5, 18.02.1955, s. 342-371.

_____, **Zabıt Ceridesi**, Dönem: 10, Toplantı: 2, C. 8, 1. Birleşim, 01.11.1955, s. 6-20.

_____, **Zabıt Ceridesi**, 1956 Yılı Masraf Bütçeleri, Dönem: 10, Toplantı: 2, Cilt: 10, 20.02.1956, s. 198-228/24.

_____, **Zabıt Ceridesi**, 1957 Yılı Masraf Bütçeleri, Dönem: 10, Toplantı: 3, Cilt: 17, 20.02.1957, s. 204- 264.

_____, **Zabıt Ceridesi**, 1958 Yılı Masraf Bütçeleri, Dönem: 11, Toplantı: 1, Cilt: 2, 19.02.1958, s. 186- 208.

_____, **Zabıt Ceridesi**, 1959 Yılı masraf Bütçeleri, Dönem: 11, Toplantı: 2, Cilt: 7, 20.02.1959, s. 182-202.

_____, **Zabıt Ceridesi**, 1960 Yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 11, Toplantı: 3, Cilt: 12, S. Sayısı: 43, TBMM Matbaası, Ankara, 1960, s. 1-40.

B. Resmi Gazete

Resmi Gazete, Sayı No: 307, 25 Şubat 1926.

_____, Sayı No: 608, 15 Haziran 1927.

_____, Sayı No: 3950, 4 Temmuz 1938.

_____, Sayı No: 4417, 26 Ocak 1940.

_____, Sayı No: 5745, 1 Temmuz 1944.

_____, Sayı No: 8767, 29 Temmuz 1954.

C. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (İGM) ve Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) Yayınları

İGM, **İstatistik Yıllığı 1951**, Yayın No: 332, Ankara, 1951, s. 353.

_____, **İstatistik Yıllığı 1952**, Yayın No: 342, Ankara, 1952, s. 364.

_____, **1959 İstatistik Yıllığı**, Yayın No: 380, Ankara, 1959, s. 210, 244, 424.

DİE, **Zirai İstatistik Özetleri, 1940-1961**, Yayın No: 432, Ankara 1962, s. 3.

_____, **İstatistik Yıllığı 1960-1962**, Yayın No: 460, Ankara, 1962, s. 209, 423.

Cumhuriyet Dönemi Ziraatte Makineleşme Sürecinde Türkiye Zirai Donatım
Kurumunun Yeri ve Önemi

_____, **1963 Türkiye İstatistik Yıllığı**, Yayın No: 490, Ankara, 1963, s. 360.

_____, **Türkiye İstatistik Yıllığı 1964/1965** Ankara, 1965, s. 379.

_____, **Türkiye’de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı**, Yayın No: 683, Ankara, 1973, s. 116.

D. Ayın Tarihi (Başbakanlık Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü)

Ayın Tarihi, Sayı No: 209, Yıl: Nisan 1951, s. 64.

_____, Sayı No: 242, Yıl: Ocak 1954, s. 12-13.

_____, Sayı No: 246, Yıl: Mayıs 1954, s. 7, 16.

_____, Sayı No: 249, Yıl: Ağustos 1954, s. 17.

_____, Sayı No: 257, Yıl: Nisan 1955, s. 17.

_____, Sayı No: 271, Yıl: Haziran 1956, s. 3.

_____, Sayı No: 274, Yıl: Eylül 1956, s. 37.

III. KİTAPLAR

AFETİNAN, Ayşe, **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Birinci Sanayi Planı 1933**, TTK Yayınları, Ankara, 1972.

AFETİNAN, Ayşe, **İzmir İktisat Kongresi**, TTK Yayınları, 2. Basım, Ankara, 1989.

AKDAĞ, Mustafa, **Türkiye’nin İktisadî ve İctimaî Tarihi, 1453-1559**, Cilt: 2, 2. Basım, Tekin Yayınevi, Ankara, 1979.

AKTAN, Reşat, **Türkiye İktisadı**, Cilt: 1, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1968.

ARAR, İsmail, **Hükümet Programları, 1920-1965**, Burçak Yayınevi, İstanbul, 1968.

Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, 1906-1938, Yayına Hazırlayanlar: Ali Sevim vd., Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006.

AVCIOĞLU, Doğan, **Türkiye’nin Düzeni**, Cilt: 1, 5. Basım, Bilgi Yayınevi Ankara, 1971.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Tek Adam 1922-1938**, III. Cilt, Remzi Kitabevi, 9. Basım, İstanbul, 1985.

AYDIN, Mehmet Akif Aydın, “Arazi Kanunnamesi”, Türkiye Diyanet Vakfı **İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 3, İstanbul, 1991.

CİN, Halil, “Arazi”, Türkiye Diyanet Vakfı **İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 3, İstanbul, 1991.

Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi ve Programı, TBMM Matbaası, Ankara, 1931.

Cumhuriyet Halk Partisi Programı, Ulus Basımevi, Ankara, 1935.

Demokrat Parti Programı, Ankara, 1946.

DP (Demokrat Parti) , **Kalkınan Türkiye**, Desen Matbaası, Ankara, 1954.

ELDEM, Vedat, **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomisi**, TTK Yayınları, Ankara, 1994.

GÜNEŞ, İhsan, **Birinci TBMM’nin Düşünce Yapısı 1920-1923**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.

İktisat Vekâleti, **Türkiye Cumhuriyetinin İkinci Sanayi Planı 1936**, 2. Basım, TTK Yayınları, Ankara, 1989, s. VII-VIII.

KARABEKİR, Kazım, **İktisat Esaslarımız**, Hatıra ve Zabıtlarıyla 1923 İzmir İktisat Kongresi, Yayına Hazırlayan, Orhan Hülagü, Ömer Hakan Özalp, Emre Yayınları, İstanbul, 2001.

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, Cilt: VI, 4. Basım, TTK Yayınları Ankara, 1988.

_____, **Osmanlı Tarihi**, Cilt: VIII, 3. Basım, TTK Yayınları, Ankara, 1988.

ÖKÇÜN, A. Gündüz, **Türkiye İktisat Kongresi**, Haberler, Belgeler, Yorumlar, Ankara Üniversitesi S.B.F. Yayınları, 3. Basım, Ankara, 1981.

SARC, Ömer Celâl, **Ziraat Sanayi Siyaseti**, Arkadaş Matbaası, İstanbul, 1934, s. 15, 25.

SOYAK, Hasan Rıza, **Atatürk’ten Hatıralar**, I. Cilt, Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul, 1973.

TABAKOĞLU, Ahmet, **Türkiye İktisat Tarihi**, 9. Baskı, Dergâh Yayınları İstanbul, 2009.

Tarım Bakanlığı Teşkilat Proje Grubu, **Tarım Hizmetleri ve Teşkilatının Yeniden Düzenlenmesi Hakkında Rapor**, Ankara, 1964.

TC Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, **50 Yılda Türk Sanayii**, Mars Matbaası, Ankara, 1973.

TEKELİ, İlhan, İLKİN, Selim, **1929 Dünya Buhranında Türkiye’nin İktisadi Politika Arayışları**, ODTÜ Yayınları, Ankara, 1977.

Cumhuriyet Dönemi Ziraatte Makineleşme Sürecinde Türkiye Zirai Donatım
Kurumunun Yeri ve Önemi

TEZEL, Yahya S., **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi, 1923-1950**, Yurt Yayınevi, Ankara, 1982.

Türkiye’de Zirai Makinalaşma, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1954.

Türkiye Tarımının Mekanizasyon Problemlerine Çözüm Yolları, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yayınları, Ankara, 1968.

Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış, Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, Devlet Basımevi, İstanbul, 1938.

YERASİMOS, Stefanos, **Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye**, 1. Dünya Savaşından 1971’e, Cilt: 3, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1976.

YURTOĞLU, Nadir, **Demokrat Parti Dönemi Tarım Politikaları ve Siyasi Sosyal Ekonomik Hayata Tesirleri (1950-1960)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2017.

ZİNCİRLİ, Öncel, **Türkiye’de Tarım Teşkilatının Tarihçesi**, Ankara, 1994.

IV. MAKALELER

“Adapazarı Ziraat Aletleri ve Makineleri Fabrikası”, **İktisadi Yürüyüş**, Cilt: 5, Sayı: 114, Yıl: 5, 16 Eylül 1944, s. 12-13.

“Değerli Ziraat Vekilimizin Beyanatı”, **Köye Doğru**, Cilt: 4, Sayı: 87, Yıl: 15 Şubat 1944, s. 8.

“Karasabandan Makineleşmeye Doğru”, **Türkiye Ziraat Gazetesi**, Sayı: 305, Yıl: 7, 231. Kanun 1944, s. 2.

“Köylü Hizmetinde Bir Teşekkül, Zirai Donatım”, **Köy Postası**, Sayı: 100, Yıl: Kasım 1952, s. 7.

“Marshall Planından Sağlanacak Faydalar”, **İktisadi Yürüyüş**, Cilt: 10, Sayı: 32, (1949 Fuar Özel Sayısı), Yıl: 10, 20 Eylül 1949, s. 8.

“Müstahsilin Yardımcısı Zirai Donatım Kurumu”, **İktisadi Yürüyüş**, Cilt: 10, Sayı: 233, Yıl: 10, 25 Eylül 1949, s. 17, 21.

“Tarım Pavyonu”, **İktisadi Yürüyüş**, Cilt: 9, Sayı: 207, Yıl: 9, 18 Eylül 1948, s. 54-55.

“Türkiye Zirai Donatım Kurumu”, **İktisadi Yürüyüş**, Cilt: 7, Sayı: 158, Yıl: 7, 18 Temmuz 1946, s. 4, 21.

“Türkiye Zirai Donatım Kurumu Fuarda”, **İktisadi Yürüyüş**, Cilt: 12, Sayı: 281, Yıl: 12, 20 Eylül 1951, s. 116-118.

“Türkiye Ziraî Donatım Kurumu Kanunu”, **Türkiye Ziraat Gazetesi**, Sayı: 289, Yıl: 7, 31 Temmuz 1944, s. 4.

“Ziraî Donatım Kurumu”, **İktisadi Yürüyüş**, Sayı: 1950 İzmir Enternasyonal Fuarı Özel Sayısı, s. 28-29.

AKTAN, Reşat, “Ziraî İstihsalde Makine Kullanılması Hâdisesinin Ekonomik Analizi”, Ankara Üniversitesi **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 1, Yıl: 1954, s. 11-44.

_____, “Türkiye Ziraatında Prodüktivite”, Ankara Üniversitesi, **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 2, Yıl: 1958, s. 1-49.

BORATAV, Korkut, “Büyük Dünya Bunalımı İçinde Türkiye’nin Sanayileşme ve Gelişme Sorunları”, **Tarihsel Gelişimi İçinde Türkiye Sanayi**, Makine Mühendisleri Odası Yayınları, Ankara, 1977, s. 3-24.

ÇAĞLAR, Ömer, “Türkiye Ziraî Donatım Kurumu ve Ziraat Makineleri Müesseseleri”, **Türk Ekonomisi**, Sayı: 123, Yıl: 11, Eylül 1953, s. 264-265.

ÇÖLAŞAN, Umran Emin, “Ziraî Donatım Kurumu”, **İktisadi Yürüyüş**, Cilt: 5, Sayı: 119, Yıl: 5, 3 Birinci Kanun 1944, s. 9,

ERKUN, Vecdet, “Türkiye’de Tarım Aletlerinin Tamiri İçin”, **İktisadi Yürüyüş**, Cilt: 7, Sayı: 165, Yıl: 7, 4 Kasım 1946, s. 12.

_____, “Türkiye’de Tarım Aletleri ve Tamir Meseleleri”, **İktisadi Yürüyüş**, Cilt: 7, Sayı: 164, Yıl: 7, 21 Ekim 1946, s. 8.

GÜRAN, Tevfik, “Osmanlı Tarım Ekonomisi 1840-1910”, **Türk İktisat Tarihi Yıllığı** Sayı: 1, Yıl: 1987, s. 225-303.

KOMSUOĞLU, Zekai, “Makineleşen Ziraatımız”, **Köy Postası**, Sayı: 99, Yıl: Ekim 1952, s. 10-11.

KUYUCAK, Hazım Atıf, “Ziraî Donatım Kurumu”, **İktisadi Yürüyüş**, Cilt: 5, Sayı: 111, Yıl: 5, 1 Ağustos 1944, s. 4, 21.

TATAÇ, Ziya, “Olaylara Bakış, Tarım Ekonomisi”, **Türk Ekonomisi**, Sayı: 26, Yıl: 3, Ağustos 1945, s. 56-59.

_____, “Olaylara Bakış, Ziraat Ekonomisi”, **Türk Ekonomisi**, Sayı: 32, Yıl: 4, Şubat 1946, s. 59-62.

_____, “ Olaylara Bakış, Mayıs ve Haziran 1951, Ziraat Ekonomisi”, **Türk Ekonomisi**, Sayı: 97, Yıl: 9, Temmuz 1951, s. 212-219.

_____, “Olaylara Bakış, Ekim 1951, Ziraat Ekonomisi”, **Türk Ekonomisi**, Sayı: 101, Yıl: 9, Kasım 1951, s. 346-351.

_____, “Olaylara Bakış, Haziran 1952, Ziraat Ekonomisi”, **Türk Ekonomisi**, Sayı: 109, Yıl:10, Temmuz 1952, s. 213-220.

Cumhuriyet Dönemi Ziraatte Makineleşme Sürecinde Türkiye Zirai Donatım
Kurumunun Yeri ve Önemi

_____, “ Olaylara Bakış, Eylül 1952, Ziraat Ekonomisi”, **Türk Ekonomisi**, Sayı: 112, Yıl: 10, Ekim 1952, s. 314-318.

_____, “Olaylara Bakış, Aralık 1952, Ziraat Ekonomisi”, **Türk Ekonomisi**, Sayı: 115, Yıl: 11, Ocak 1953, s. 24-29.

_____, “Olaylara Bakış, Ocak 1953, Ziraat Ekonomisi”, **Türk Ekonomisi**, Sayı: 116, Yıl: 11, Şubat 1953, s. 56-61.

_____, “Olaylara Bakış, Mayıs 1953, Ziraat Ekonomisi”, **Türk Ekonomisi**, Sayı: 121, Yıl: 11, Temmuz 1953, s. 213-217.

_____, “Olaylara Bakış, Kasım 1953, Sanayi Ekonomisi”, **Türk Ekonomisi**, Sayı: 127, Yıl: 12, Ocak 1954, s. 27-30.

_____, “Olaylara Bakış, Ocak 1954, Ziraat Ekonomisi”, **Türk Ekonomisi**, Sayı: 129, Yıl: 12, Mart 1954, s. 90-94.

TEKELİ, İlhan; İLKİN, Selim, “Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları”, **Türkiye’de Tarımsal Yapılar (1923-2000)**, Yurt Yayınları, Ankara, 1988, s. 37- 89.

YAZMAN, Aslan Tufan, “Türkiye Zirai Donatım Kurumu”, **İktisadi Yürüyüş**, Cilt: 6, Sayı: 135, Yıl: 6, 7 Ağustos 1945, s. 12-13, 16.

YAZMAN, Selim Cavid, “Türkiye Zirai Donatım Kurumu”, **İktisadi Yürüyüş**, Cilt: 7, Sayı: 80, Yıl: 4, 16 Ekim 1943, s. 1.

YAZMAN, Selim Cavid, “Zirai Donatım Kurumu”, **İktisadi Yürüyüş**, Cilt: 5, Sayı: 109, Yıl: 5, 3 Temmuz 1944, s. 1.

YURTOĞLU, Nadir, “Kalkınmanın Önemli Bir Unsuru, Kuruluşundan 50. Yılına Türkiye’de Çimento Sanayi (1910-1960)”, **Atatürk Kültür, Dil ve Tarih ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 31, Sayı: 92, Yıl: 2015, s. 113-164.

V. SÜRELİ YAYINLAR

A. Gazeteler

Akşam (15 Mayıs 1950-23 Mayıs 1955)

Cumhuriyet (16 Mayıs 1950)

Doğrusöz(4 Ağustos 1958)

Hâkimiyet-i Milliye (9 Nisan 1923)

Mücadele (18 Mayıs 1950)

Yeni Sabah(16 Mayıs 1950)

Zafer (17 Mayıs 1950-26 Ağustos 1953)

B. Dergiler

Akis (Mayıs 1954)

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (1954-1958)

Bülten (Ağustos 1956)

Çiftçi (Şubat 1948)

İktisadi Yürüyüş (1944-1951)

Köye Doğru (Şubat 1944)

Köy Postası (Ekim-Kasım 1952)

Tarım Dergisi (Ekim 1952)

Türk Ekonomisi (1945-1954)

Türkiye Ziraat Gazetesi (1944)

Ziraat Dünyası (Ocak-Şubat 1954)

VI. TEZLER

KAYIRAN, Mehmet, **Türk Tarımında Modernleşme Çabaları (1923-1950)**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsünde, 1995 Doktora Tezi.

ŞENER, Sefer, **1923-1963 Dönemi Türkiye’de Tarım Politikaları ve Tarımsal Üretim**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde, 2003, Doktora Tezi,